

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

სელნაჟერის უფლებით

იოსებ ალიშარაშვილი

**„ლეკიანობა“ და ქართლ-კახეთის
სამხედრო-თავდაცვითი სისტემა**

XVIII ს. – XIX ს. 30-იანი წლები

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად
წარმოდგენილი დისერტაციის

ა გ ტ ო რ ე ფ ე რ ა ტ ი

თბილისი 2013

ნაშრომი შესრულებულია სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:
ისტორიის დოქტორი, სოხუმის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი
ავთანდილ კილასონია

ოფიციალური ოპონენტები:

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი **გიორგი ოთხმეზური**

ისტორიის დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი **ბეჟან ხორავა**

დისერტაციის დაცვა შედგება 2013 წლის 26 ივლისს 15⁰⁰ საათზე, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო კოლეგიის სხდომაზე.

მისამართი: თბილისი, ანა პოლიტკოვსკაიას ქ. № 9;

დისერტაციის გაცნობა შეიძლება სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში

სადისერტაციო საბჭოს სწავლული მდივანი,
ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

/თამილა ზვიადაძე/

ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

ქართველ ხალხს მტერთან ბრძოლის დიდი გამოცდილება ჰქონდა, მაგრამ „ლეკიანობა“ თავისი არსითა და ბუნებით ყველასაგან გამორჩეული და ტრაგიკული მოვლენა იყო.

მისი აქტიური ქრონოლოგიური ფაზა დაახლოებით 100 წელს გაგრძელდა, რამაც გამოიწვია და სისხლისგან დაცვლა ქვეყანა. შემოსევების ინტენსივობა იმდენად მაღალი იყო, რომ ლეკთა ერთ რაზმს გამოდევნებული ქართველები გზაში მარბიელთა სხვა რაზმებს აწყდებოდნენ. მომხდურთათვის არ არსებობდა გამოუყენებელი ნივთი, საგანი და საქონელი. თანაბარი ხალისით იტაცებდნენ ბავშვებს, ქალებს, მამაკაცებს, პირუტყვს...

ქართველი კაცი ყველა ჩრდილო-კავკასიელ მომხდურს „ლეკს“ უწოდებდა, მაგრამ სინამდვილეში ისინი განვითარების არაერთგვაროვან საფეხურზე მყოფ სხვადასხვა ტომებს (ლეკები, ლაკები, ავარიელები, წახურელები, დარგოელები, ყაიტაგელები, დიდოელები და სხვ.) წარმოადგენდნენ, რომლებსაც მხოლოდ ერთი მიზანი – ნადავლი აერთიანებდათ.

XVIII საუკუნის განმავლობაში ქართველ მეფეთა მიერ თავდაცვის სფეროში გატარებულ ღონისძიებათაგან უმრავლესობა სწორედ ლეკთა თავდასხმების შეკავებისკენ იყო მიმართული. თუ XVIII საუკუნემდე ქართველი კაცი ციხე-კოშკებს მიუვალ ხეობებში აკებდა, რათა მტრისათვის შეუძნეველი და მიუდგომელი ყოფილიყო, ამ დროისათვის თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობა უშუალოდ დასახლებულ პუნქტებსა და თითოეულ ქალაქ-სოფელში გახდა აუცილებელი.

მიუხედავად იმისა, რომ „ლეკიანობის“ და, საერთოდ, მთის ექსპანსიის პრობლემა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ძირითადად შესწავლილია, ვფიქრობთ, მაინც დარჩა ცალკეული საკითხები, რომელთა სათანადო შესწავლა-გადაფასება და დაზუსტება აუცილებელია, მით უმეტეს, რომ ობიექტური კვლევის ხელის შემშლელი საბჭოური იდეოლოგიური წნეხი უკვე აღარ არსებობს და თავისუფალი აზრის გამოხატვას ხელს აღარაფერი უშლის.

თემის აქტუალობა. „ლეკიანობა“ იზოლირებული მოვლენა არ ყოფილა და იგი ახლო აღმოსავლეთსა და ამიერკავკასიაში, ირან-ოსმალეთსა და რუსეთის იმპერიებში განვითარებული სოციალ-პოლიტიკური და ეკონომიკური ვითარების ერთობლიობაში უნდა განვიხილოთ.

საუკუნეების განმავლობაში ქართველი და ჩრდილო-კავკასიის ხალხები ხშირად მეგობრობითა და ნათესავობით იყვნენ შეკრულნი და ერთად იბრძოდნენ გარეშე მტრების წინააღმდეგ. იშვიათად გადაუტანიათ ქართველებს დიდი ბრძოლები, რომლებშიც ჩრდილო კავკასიელები მოკავშირეები არ ყოფილიყვნენ. რა მოხდა XVII საუკუნიდან, რატომ დაირღვა ეს მეგობრული და სამოკავშირეო ურთიერთობა? რა მოხდა XX ს. მიწურულს, როდესაც იმიერკავკასიელთა გარკვეული ნაწილი აქტიურად ჩაება რუსეთის ანტიქართული ზრახვების განხორციელებაში. რა არის საერთო ამ მოვლენებში და სად ვეძებოთ ისტორიის პარალელები? ასეთია მთავარი კითხვა, რაც პრობლემათა დაინტერესებას ზრდის, მხოლოდ წარსულის განყენებულ შემეცნებაზე არ გვაჯერებს და დღესაც აქტუალურია.

კვლევის ობიექტი. „ლეკიანობა“ ძირითადად აღმოსავლეთ საქართველოსთვის დამახასიათებელი მოვლენა იყო და ჩვენი კვლევის დიდი ნაწილიც XVIII საუკუნესა და XIX ს. I მეოთხედში ქართლ-კახეთში შექმნილ ვითარებას ასახავს, მაგრამ ნაწილობრივ საქართველოს სხვა კუთხეებში განვითარებულ პროცესებსაც ვეხებით, რადგან სხვა შემთხვევაში საკითხის სრულყოფილი შესწავლა ვერ მოხერხდებოდა.

კვლევის მეთოდი. წარმოდგენილი სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია თანამედროვე ისტორიული მეცნიერების მიერ შემუშავებული პრინციპებისა და მეთოდების კომპლექსური გამოყენების საფუძველზე, ესენია: ყოველმხრივობა, ობიექტურობა, სისტემატურობა, ისტორიული, ლოგიკური და დიალექტიკური განვითარების ერთიანობა: წყაროთა და დოკუმენტების პრიორიტეტულობის დადგენა ქრონოლოგიური, ისტორიულ-შედარებითი, რეტროსპექტული მეთოდებით.

კვლევის ძირითადი შედეგები და მეცნიერული სიახლე. „ლეკიანობას“ ავტორთა უმრავლესობა განიხილაგდა, როგორც განსაზღვრულ პროცესს ქრონოლოგიურ ჭრილში, რის გამოც პრობლემის ბევრი მნიშვნელოვანი საკითხი შეუსწავლელი რჩებოდა.

წინამდებარე ნაშრომი ამ ხარვეზის შევსების ერთგვარ მცდელობას წარმოადგენს. იგი ემყარება საკითხის გარშემო არსებულ ისტორიოგრაფიულ მემკვიდრეობას, ნარატიულ და დოკუმენტურ წყაროებს, რომელთა ნაწილი პირველად შემოდის სამეცნიერო ბრუნვაში. ნაშრომში გაანალიზებული, დაზუსტებული, გამორკვეული და შეფასებულია „ლეკიანობასთან“ დაკავშირებული არაერთი საკითხი, კერძოდ:

- **შესწავლილია** „ლეკიანობის“ არსი, ბუნება და მისი წარმომშობი მიზეზები;
- **განხილულია** ქართლ-კახეთის სამხედრო-თავდაცვითი სისტემა ამ მოვლენის წინააღმდეგ;
- **გადმოცემულია** ქართლ-კახეთისა და ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასიის ხალხთა ურთიერთობა უძველესი (ფარნავაზის მეფობის) პერიოდიდან „ლეკიანობის“ ინტენსიურად დაწყებამდე, რის გარეშეც ამ მოვლენის არასრულყოფილ სურათს მივიღებდით;
- **განალიზებულია** „ლეკიანობის“ პროცესი ვრცელი ქრონოლოგიური პერიოდის (XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნიდან – XIX ს. 30-იან წლებამდე) განმავლობაში და მისი შედეგები ქართლ-კახეთის სოციალურ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და დემოგრაფიულ მდგომარეობაზე;
- **გამორკვეულია** რუსეთის საიმპერატორო კარის დამოკიდებულება ქართლ-კახეთში „ლეკიანობის“ წინააღმდეგ მიმართულ ისეთ წარმატებულ ღონისძიებებსა და რეფორმებზე, როგორებიც იყო: ერეკლე II-ს საარტილერიო რეფორმა, სამთამადნო წარმოების დაწყება, ქართლ-კახეთის, ოსმალეთისა და ჩრდილო-კავკასიის ხალხთა ურთიერთობა XVIII ს. 70-იან წლებში და სხვ.;
- **დაზუსტებულია** ლეკებთან გადატანილი მთელი რიგი ბრძოლების (ზედაველას, ქვემოჭალის და სხვ.) თარიღები;
- **უარყოფილია** ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული თვალსაზრისი (ს. ბრონეესკი, პლ. იოსელიანი) იმასთან დაკავშირებით, თითქოს „ლეკიანობა“ ქართლ-კახეთში რუსული ხელისუფლების დამყარებისთანავე შეწყდა, პირიქით, **გამოვლენილია**, რომ ეს პროცესი XIX ს. 10-იან წლებში არანაკლებ ინტენსიური იყო.

წარმოდგენილი საკვალიფიკაციო ნაშრომი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს უმაღლეს სასწავლებლებში შესაბამისი კურსებისა და სპეცკურსების მოსამზადებლად. იგი აგრეთვე დახმარებას გაუწევს საქართველო-ჩრდილო-კავკასიის ურთიერთობათა ისტორიით დაინტერესებულ სპეციალისტებს.

ნაშრომის სტრუქტურა: სადისერტაციო ნაშრომის მოცულობაა 194 გვერდი. იგი შედგება შესავლის, 4 თავისა და 7

ქვეთავისაგან. თან ერთვის დამოწმებული წყაროების, ლიტერატურის სია და ავტორის მიერ შექმნილი რუკები.

ნაშრომის აპრობაცია: ნაშრომის ცალკეული ნაწილები სხვადასხვა დროს წარმოდგენილი იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის, ახალციხის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციებზე.

ნაშრომის აპრობაცია შედგა 2013 წლის 19 ივნისს.

ნაშრომის ძირითადი შედეგები წარმოდგენილია შემდეგ წიგნებსა და სტატიებში, წაკითხულია ქვემოთ მითითებულ კონფერენციებზე:

ა) მონოგრაფიები:

1. ლეკიანობა აღმოსავლეთ საქართველოში, თბ., 2011;
2. აღმოსავლეთ საქართველოს თავდაცვითი სისტემა XVIII საუკუნის II ნახევარში. თბ., 2008;
3. ომარ-ხანის თავდასხმები საქართველოზე. თბ., 2007.

ბ) სტატიები:

1. შამილის „ნიზამი“ და დავით ბატონიშვილის „სამართალი“- ისტორიული რეპრეზენტაცია: თეორიული მიმართულებები და კონკრეტული კვლევები. აკადემიკოს მარიამ ლორთქიფანიძის დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო კონფერენცია 16-17, XI, 2012, თბილისი 2012, თეზისები, გვ. 29-31.
2. კაკაბეთთან (ნიახურას) ბრძოლის შეფასების საკითხისათვის. – ახალი ტრენდები განათლებაში: კვლევა და განვითარება. გორის სასწავლო უნივერსიტეტის მეოთხე საერთაშორისო კონფერენცია თბ., 2011, გვ. 398-402;
3. ქართლ-კახეთის ურთიერთობა ოსმალეთთან XVIII ს. 70-იან წლებში და რუსეთი. – ქართულ-თურქული ურთიერთობები. გორის სასწავლო უნივერსიტეტისა და შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა ერთობლივი სამეცნიერო კონფერენცია. თბ., 2012, გვ. 11-13;
4. ზედაველას ბრძოლები. – განთიადი. № 5-6. ქუთაისი, 2008, გვ. 153-162;
5. ქართული ჯარის ისტორიიდან (შიდა ქართლის სამ-

დევეროები). – გორის სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრის შრომათა კრებული, № 3. თბ., 2012, გვ. 7-17;

6. **ქართული ჯარის ისტორიიდან (საარტილერიო რეფორმა XVIII საუკუნეში).** – განათლება და ინოვაცია. გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის მე-5 საერთაშორისო კონფერენცია. თბ., 2012, გვ. 290-295.

გ) კონფერენციები:

1. გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა სამეცნიერო კონფერენცია. გორი, 17. 02. 2013. მოხსენება თემაზე: „ჭარ-ბელაქანის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ყოფის ისტორიიდან“;
2. კათალიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ისადმი მიძღვნილი მეოთხე სამეცნიერო კონფერენცია, გორი, 04.02. 2012. მოხსენება თემაზე: „ქართული ეკლესიის როლი ქვეყნის თავდაცვაში“;
3. გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა სამეცნიერო კონფერენცია, გორი, 11. 07. 2012. მოხსენება თემაზე: „რამდენიმე საარქივო დოკუმენტი ქართლ-კახეთში კრწანისის ბრძოლის შემდეგ შექმნილი ვითარების შესახებ“;
4. კავკასიის არქეოლოგია, ეთნოლოგია, ფოლკლორისტიკა. ქ. ახალციხე, 26-30.07.2012. მოხსენება თემაზე: „Кровная месть горцев на Северном Кавказе“.

ნაშრომის ძირითადი შინაარსი

შესავალში საზგასმულია თემის აქტუალობა და მისი შემდგომი შესწავლის მიზანშეწონილობა. ასევე მოცემულია ისტორიული მასალებისა და სპეციალური ლიტერატურის კრიტიკული ანალიზი.

ლეკიანობის შესახებ მდიდარი დოკუმენტური, ნარატიული და ეთნოგრაფიული მასალები თავმოყრილია საქართველოს ეროვნულ-საისტორიო არქივში, ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, გორისა და თელავის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმებში, კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის მიერ გამოცემულ „აქტებში“.

საკითხის შესახებ პირველწყაროებს წარმოადგენენ XVIII საუკუნეში მოღვაწე ქართველი ავტორები და ისტორიკოსები:

ვახუშტი ბაგრატიონი, სეხნია ჩხეიძე, პაპუნა ორბელიანი, ომან ხერხეულიძე. თეიმურაზ, იოანე, დავით, ბაგრატ, ვახტანგ ბატონიშვილები. საყურადღებო დოკუმენტური მასალაა მოცემული საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობის II და V ტომებში, ცირა დადიანიძის რედაქციით გამოცემულ კრებულებში – „შიდა ქართლი“ (ტ. I-IV) და სხვ.

მნიშვნელოვანია XVIII და XIX ს-ის I მესამედში საქართველოში მყოფ რუს და ევროპელ მოგზაურთა და ოფიციალური პირების: იოჰან გიულდენშტედტის, ედუარდ აიხვალდის, იაკობ რაინგის, დე გრაი დე ფუას, სტეფანე ბურნაშოვის, კაპიტან იაზიკოვის ცნობები და ჩანაწერები.

იოჰან გიულდენშტედტი გარკვეული დროს (1772 წ.) ლეკიანობის „ცხელ წერტილში“, ახალგორში, ცხოვრობდა და არაერთგან მიუთითებს ქართლში ლეკიანობით გამოწვეულ მძიმე შედეგებზე. გიულდენშტედტის მოგზაურობიდან 50 წლის შემდეგ ქართლ-კახეთში ამ მოვლენის თვითმხილველი იყო ედუარდ აიხვალდიც.

1779-1783 წლებში ერეკლეს კარზე იმყოფებოდა რუსეთის რეზიდენტი იაკობ რაინგსიცი, მაგრამ რაინგსი და აიხვალდი ამ მოვლენის გამომწვევ მიზეზებს მარტივად ხსნიან და საკითხის შეფასებისას, ძირითადად, რუს ავტორთა ცნობებს (იაზიკოვი, ს. ბურნაშოვი, პ. ბუტკოვი და სხვ.) ეყრდნობიან.

ფრანგი დიპლომატი დე გრაი დე ფუა XVIII საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში იმყოფებოდა საქართველოში და ერთი პერიოდი ტოტლებენის ადიუტანტი იყო. იგი თავის მემუარებში რუსეთ-თურქეთის 1768-74 წლების ომის დროს საქართველოში განვითარებულ მოვლენებს აღწერს და, მათ შორის, ლეკიანობის საკითხსაც ეხება, თუმცა, თვით მოვლენა მას ყოველგვარი ანალიზის გარეშე აქვს მოცემული და მისი ზოგიერთი დასკვნაც არაღამაჯერებელია.

რუსი ავტორებიდან ქართლ-კახეთსა და დაღესტნელებს (შამხალს) შორის თავდაპირველ ურთიერთობებზე ცნობებს გვაწვდიან: ს. ბელოკუროვი, იაზიკოვი, ს. ბურნაშოვი, მ. პოლიევქტოვი და სხვ. მათი ნაწილი მოვლენების თანამედროვეა, რაც აღწერილობას დამაჯერებლობას მატებს. მომდევნო პერიოდის და შედარებით გვიანდელი ხანის რუს ავტორთაგან საქართველოში „ლეკიანობის“ პროცესზე გარკვეული ინფორმაციის მომცემია: პ. ბუტკოვის, ნ. დუბროვინის, ს. ბრონევის, ნ. სმირნოვის, ვ. პოტოს, ო. მარკოვას შრომები. უნდა ითქვას, რომ შეფასება-დასკვნების გაკეთებისას მათი მხრიდან ტენდენციუ-

რობა იშვიათი არ არის. ამ პრობლემას მათი უმრავლესობა შედარებით ობიექტურად აფასებდა 1801 წლის მოვლენების შემდეგ, როდესაც აღნიშნული საკითხი აღმოსავლეთ საქართველოში უშუალოდ საიმპერატორო კარის მოსაგვარებელი გახდა.

ევროპელ და რუს ავტორთა გარდა, საქართველო-ჩრდილო-კავკასიისა და ირან-ოსმალეთის ურთიერთობის შესახებ ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში საყურადღებო ცნობები აქვთ თურქ ავტორებს: გურჯი ზადეს, ქუნუკ ჩელები ზადესა და აჰმედ ჯევედეთ ფაშას. პირველი ორი XVIII ს. 20-30-იანი წლებში ქართლ-კახეთში განვითარებულ მოვლენებს ეხება, ხოლო ჯევედეთ ფაშა ამავე საუკუნის 70-80-იან წლების მდგომარეობას ასახავს. ამასთან, გურჯი ზადესა და ქუნუკ ჩელები ზადეს თხრობის სტილი აღმოსავლური მაღალფარდოვანებით გამოირჩევა და აღწერილი მოვლენებისას საკუთარი ქვეყნის მიმართ შეფასებებში გადაჭარბებით სუბიექტურნი არიან.

დადესტნისა და ჭარ-ბელაქანის სოციალ-პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მდგომარეობაზე მნიშვნელოვანი მასალაა მოცემული „დადესტნის ისტორიაში“, ასევე ჩრდილო-კავკასიელი, რუსი და ქართველი ისტორიკოსების: ხ. ხაშავეის, ი. პეტრუშევსკის, გ. ჩანგაშვილის, თ. პაპუაშვილის ნაშრომებში.

„ლეკიანობა“ იმდენად მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენდა XVIII ს. ქართლ-კახეთის ისტორიაში, რომ მომხდურთა წინააღმდეგ მებრძოლი გმირების შესახებ უამრავი ლექსი და თქმულება შეიქმნა, მოსახლეობის აღფრთოვანებას იწვევდა „ლეკების სულთამხუთავის“ – გიორგი თელისძის, პაატა თემურიშივილის, გოგია ხამხაძის, თამრო ვაშლოვანელის, თინა წავკისელის, მაია წყნეთელის ლექებთან ბრძოლის პირადი მაგალითები, ამასთან, კონკრეტული ავტორები თუ ხალხის წიაღიდან წამოსული თქმულებები და ლექსები საყვარელ გმირებს ხშირად დაუჯერებელ და წარმოუდგენელ ამბებსაც მიაწერდნენ.

„ლეკიანობის“ ბუნების შესასწავლად აუცილებელია თვით ჩრდილო-კავკასიელი ხალხების ეკონომიკურ-პოლიტიკური და დემოგრაფიული მდგომარეობის, მათი ყოფა-ცხოვრების, ტრადიციების გაცნობა, რის შესახებაც ძვირფასი მასალებია თავმოყრილი „კავკასიელ მთიელთა შესახებ ცნობების კრებულში“ (იხ: *Сборник сведений о кавказских горцах*, т. I-IX; Тифлис, 1868-1876).

ქართლ-კახეთში ლეკიანობის საკითხის განხილვისას ოსმალეთთან, ირანთან და რუსეთთან ურთიერთობას ვერ ავცდებით. ამ მხრივ აღსანიშნავია ალექსანდრე ცაგარელის, მიხეილ

პოლიეკტოვის, იასე ლორთქიფანიძის, იასე ცინცაძის, გიორგი პაიჭაძის, ოთარ გივინეიშვილის, ნოდარ შენგელიას, ზურაბ შა-რაშენიძის, დავით ჯანელიძის შრომები.

ლეკიანობის საკითხის შესასწავლად ძვირფასი დოკუმენტებია თავმოყრილი: ისიდორე დოლიძის მიერ გამოცემულ „ქართული სამართლის ძეგლებში“, თედო ყორღანიას, ავთანდილ იოსელიანის, შოთა ლომსაძის „ქრონიკებში“, ნიკო ბერძენიშვილის, ივანე ჯავახიშვილის, ექვთიმე თაყაიშვილის რედაქციით გამოქვეყნებულ დოკუმენტების კრებულებში, ვალერიან მაჭარაძის, თეიმურაზ ბოცვაძის, დავით გვრიტიშვილის, მამია დუმბაძის, ავთანდილ კილასონიას, შოთა ლომსაძის, დარეჯან მეგრელაძის, იასე ცინცაძის, ვახტანგ გამრეკელის, სარგის კაკაბაძის შრომებში.

ქართული სამხედრო-თავდაცვითი სისტემისა და საფორტიფიკაციო საქმის შესწავლის საქმეში უდიდესი წვლილი შეიტანეს: შ. მესხიამ, ვ. ბერიძემ, ა. კლიმიაშვილმა, დ. გოგოლაძემ, ალ. გორგაძემ, ალ. რობაქიძემ, ივ. შაიშველაშვილმა, ქ. ჩხატარაიშვილმა, პ. ზაქარაიამ, ა. გაბინვაძემ, ს. მაკალათიამ, ი. მეგრელიძემ, ს. ბესსონოვმა და ა. შ. ასევე დიდძალი მასალაა თავმოყრილი საქართველოს ისტორიის ნარკვევებში.

პირველი თავი: „ლეკიანობის“ არსი, ბუნება და ლექთა ექსპანსიის მიზეზები“; შედგება ორი ქვეთავისგან: 1. „ლეკიანობის არსი და ბუნება“; 2. „ქართლ-კახეთისა და იმიერ-კავკასიის ხალხთა ურთიერთობა XV-XVIII საუკუნეებში, ლექთა ექსპანსიის მიზეზები“.

პირველ ქვეთავში განხილულია „ლეკიანობის“, როგორც მოვლენის არსი, ბუნება და მისი წარმოშობის მიზეზები, რომელიც მთიანი დაღესტნისა და ჭარ-ბელაქანის საშინაო და საგარეო პროცესების ერთობლიობაშია მოცემული. დახასიათებულია XVII-XVIII საუკუნეებში ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასიის მოსახლეობისა და სათემო კავშირების (ჭარის, თალის, ბელაქანის, მუხახის, ჯინისის, კარადულაკის, ბაშ-სუვაგაღის, წახურის და სხვ.) საზოგადოებრივი ყოფის ელემენტები. ჯამაათისა და „შარიათის“ ფუნქციები. „თოხუმების“ (სათემო კავშირების) ვალდებულებები თემში ტრადიციებისა და ადათების დაცვის მიზნით. ლეკების, უზდენების, მუგალების, ინგილოების სოციალური მდგომარეობა და თავისებურებები ჭარ-ბელაქანსა და დაღესტანში. რელიგიური ფენის (ყადიები, მოლები) უფლებები და როლი საზოგადოებაში. დაღესტნელი ბელადებისათვის (ნურსალ-ბეგი, ომარ-ხანი, ყაზი-მოლა, ჰამზათ-ბეგი, შამილი)

დამახასიათებელი სახელმწიფოს მართვის თეოკრატიული და ცენტრალიზებული ბუნება და ამავედროულად, იმამის გარდა, ყველა დანარჩენ მოხელეთათვის რელიგიური და სამხედრო უფლებების მკვეთრი გამიჯვნა.

ფეოდალიზაციის პროცესის დაჩქარება XVI-XVIII საუკუნეებში ჭარბელაქანის უბატონო თემებსა და მთიან დაღესტანში, რაც გამოიხატა კერძო საკუთრებისადმი მძლავრ მისწრაფებაში. მთიელთა ექსპანსიის ძირითადი მიზეზები, კერძოდ, დაღესტნის მეზობელ ჩრდილო-აზერბაიჯანსა და ქართლ-კახეთში არსებული პოლიტიკური ვითარება, მათი მწირი რესურსები და შესაძლებლობები მთის მოსახლეობის მშვიდობიან ეკონომიკურ პროცესებში ჩართვის მიზნით. ჩრდილო-კავკასიის მკაცრი კლიმატური პირობების შედეგად, მოწვეული მოსავალი მთის მოსახლეობას მხოლოდ 3-4 თვეს ჰყოფნიდა, რაც ნაწილობრივ იმიტაც იყო განპირობებული, რომ მთის ჩქარი მდინარეები ირიგაციის საშუალებას არ იძლეოდა. მთიან დაღესტანში ოჯახურ მეურნეობაში მამაკაცს ტრადიციულად ძალზე სუსტი როლი ჰქონდა, სამაგიეროდ, ყაჩაღობა და თარეში თავისუფლებისმოყვარე მთიელისათვის ვაჟკაცობის, ჯიგიტობის სინონიმი იყო.

„ლეკიანობის“ ეკონომიკური ფაქტორის გარკვევისას, აუცილებლად გასათვალისწინებელია ტყვეებით მოვაჭრეთა მთავარი „ინვესტორი“ – ოსმალეთი. XVII-XVIII საუკუნეებში ტყვეთა ვაჭრობა მსოფლიოში ყველაზე შემოსავლიან საქმედ იქცა. ქართული „პროდუქტი“ სტამბოლ-კაიროს ტყვეთა ბაზრებზე საკმაოდ კონკურენტუნარიანი იყო, ამიტომ ოსმალთა მოხელეები ფულს ხალისით დებდნენ და აფინანსებდნენ დაღესტნელ აბრაგთა მტაცებელურ დაშქრობებს ქართლ-კახეთში.

გარდა ეკონომიკური მოტივაციისა, დაღესტნელთა შემოსევებს რელიგიური და სოციალური ფაქტორებიც განაპირობებდა. სულის ხსნის მიზნით, ისინი ძარცვა-გლეჯასა და თარეშს „ჰაზავათის“ (წმინდა ომი ურწმუნოთა წინააღმდეგ) ნაწილადაც მიიხსენებდნენ. ამდენად, შეცდომა იქნებოდა, „ლეკიანობა“ მხოლოდ ეთნიკურ ჭრილში გაგვეხილა. დაღესტნელებისათვის მთავარი ტყვე-ნადავლის ხარისხი და ფასი იყო და არა მისი ეროვნული კუთვნილება. საუბედუროდ, ზემონათქვამ ტყვეთა ბაზრებზე ქართველი ყველაზე ძვირად ფასობდა. რაც შეეხება რელიგიურ ფაქტორს, დაღესტნელები არანაკლები ხალისით არბევდნენ ჩრდ. ირანის, სტავროპოლის მხარისა და მეზობელ ერთმორწმუნე პროვინციებსაც.

ქართველებისათვის რიცხობრივად ჭარბ მტერთან ბრძოლა

უცხო არ იყო. მაგრამ ლეკის წინააღმდეგ ბრძოლა ქვეყანას უჭირდა, რადგან მათი ბრძოლის ტაქტიკა ქართველისათვის მიუღებელი იყო. დაღესტანს საქართველოსთან გამოცხადებული ომი არასოდეს ჰქონია. მარბიელთა თარეში ომის კანონებს არ ექვემდებარებოდა. ტრადიციულად, საქართველოში ლაშქრის შეკრება ხდებოდა მეფის დაძახილზე. არსებობდა „ქულზე კაცის“ და „კომლზე კაცის“ წესიც, მაგრამ ასეთი ლაშქრის თავმოყრისათვის რამდენიმე დღე იყო საჭირო. ლეკები დიდი ლაშქრით იშვიათად მოდიოდნენ, ბრძოლას გაურბოდნენ და ძირითადად მცირერიცხოვანი ბრბოებით ქურდულად თავს ესხმოდნენ მშვიდობიან სოფლებს, ყანაში, ვენახსა და ტყეში გასულ გლეხებს, შინ დარჩენილ მათ ოჯახებს, გზად მიმავალ მგზავრებს, იალაღზე გასულ მწყემსებს. მათი თავდასხმების რიცხვი, როგორც წესი, იზრდებოდა მოსავლის აღების დროს, მცირეწლოვნებისა და მოხუცების ამარა დარჩენილ უწიოკებდნენ სახლკარს, ტეხდნენ ციხეებსა და ეკლესია-მონასტრებს, მიჰყავდათ და მიჰქონდათ ყველაფერი, რის წადებასაც მოასწრებდნენ და მოახერხებდნენ. სანამ ქართველი მღევარი შეიყრებოდა, ხშირად ისინი ახერხებდნენ დაღესტანში ან ახალციხეში გადასვლას.

ლეკების წინააღმდეგ ბრძოლას ართულებდა ისიც, რომ მათ შესანიშნავად იცოდნენ დაღესტნიდან გადმოსასვლელი უამრავი გზა-ბილიკი, თანაც მთაში მგზავრობას მიჩვეულნი ამას დღისით თუ ღამით, ნებისმიერი ამინდის პირობებში დაუბრკოლებლად და საოცრად სწრაფად ახერხებდნენ. წინასწარ არავინ იცოდა, როდის, საიდან და რა რაოდენობის ლეკი დაეცემოდა თავს, ამიტომ სიცოცხლის „გარანტია“ ძალზე პირობითი იყო. გამუდმებული თავდასხმების წინააღმდეგ საჭირო იყო ამ ბილიკების, გზა-ხეობების ჩაკეტვა, სანაპირო ციხეებში ჯარის სისტემატური დგომა და მზადყოფნა, რაც იმდროინდელ საქართველოში შეუძლებელი ხდებოდა.

ლეკების ძირითადი პლაცდარმი კახეთზე თავდასასხმელად ჭარ-ბელაქანი იყო. ალაზანს გადმოლახავდნენ, ყარაღაჯის ციხესთან (სიღნაღთან ახლოს) ამოუყვებოდნენ ივრის ხეობას და საგურამომდე აღწევდნენ. ქართლში ისინი ჩრდილოეთიდან, ძირითადად არაგვის ხეობით და ღართისკარის გავლით შემოდდიოდნენ, ახალციხის მხრიდან უფრო „ფართო ასპარეზი“ ჰქონდათ: ბორჯომის, ძამის, ატენის, მანგლისის ხეობებს მოედებოდნენ და თავს ესხმოდნენ წინასწარ შერჩეულ ადგილებს.

XIX ს. დასაწყისიდან „ლეკიანობამ“ ქართლ-კახეთში გარკვეული სახეცვლილება განიცადა. თუ მანამდე ის მშვიდო-

ბიანი მოსახლეობის წინააღმდეგ იყო მიმართული, აღმოსავლეთ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ, ლეკთა თავდასხმების სამიზნე სულ უფრო და უფრო ხშირად ხდებოდა საქართველოში მდგარი რუსთა მორიგე რაზმები. ეს გარემოება ცხადყოფს, რომ „ლეკიანობა“ უფრო სოციალური მოვლენა იყო და კონკრეტულად ანტიქართულ ხასიათს არ ატარებდა.

მეორე ქვეთავში: „*ქართლ-კახეთისა და იმიერ-კავკასიის ხალხთა ურთიერთობა XV-XVIII საუკუნეებში. ლეკთა ექსპანსიის მიზეზები*“, გადმოცემულია ქართლ-კახეთისა და დაღესტნის ურთიერთობები სამხედრო და ეკონომიკური თვალსაზრისით უძველესი დროიდან XVIII საუკუნემდე.

განვითარებული ფეოდალიზმის პერიოდში იმიერკავკასიის მთის მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი საქართველოს დროშის ქვეშ შემოდიოდა ყმადნაფიცობის პირობით და გარდა პოლიტიკურისა, ქართული კულტურის ძლიერ გავლენასაც განიცდიდა. საქართველოში ჩამოსული ლეკები ქართველ თავადაზნაურობას უდგებოდნენ მსახურებად, ეწყობოდნენ მიწის მუშებად, მკალავებად, ნახშირის გამომწველებად, ქვის მთლელებად, მკერავებად, დურგლებად, საქონლის მწვემსებად და ა.შ. დროდადრო ისინი აქტიურ ვაჭრობასაც ეწეოდნენ, განსაკუთრებით დიდი მოთხოვნა იყო საქართველოში ლეკურ ნაბდებზე, შალზე, იარაღზე, სამკაულზე, შემოჰქონდათ ბეწვეული, აბრეშუმის პარკი. ასევე პოპულარული იყო ყაბარდული ხურჯინები, შემოჰყავდათ ჩერქეზული ჯიშის ბედაურები. სამაგიეროდ, დაღესტანსა და ჭარში სისტემატურად გაჰქონდათ: მარცვლეული, იარაღის დასამზადებელი ნედლეული, მაგ. სპილენძი, ოქრო და ვერცხლი, მარცვლეული, ღვინო და არაყი.

მდგომარეობა უარესობისაკენ რადიკალურად შეიცვალა თემურ-ლენგის რვაგზის (1386-1403 წწ.) შემოსევების შედეგად, რასაც საქართველოსა და ჩრდილო-კავკასიაში ყოველმხრივი (პოლიტიკური, სოციალური, დემოგრაფიული, ეკონომიკური) კრიზისი მოჰყვა. განსაკუთრებით საზიანო იყო საქართველოსთვის იმიერ-კავკასიელი მთიელი მოკავშირეების ჩამოცილება, სადაც თანდათან მაჰმადიანობამ მოიკიდა ფეხი.

XV საუკუნეში ოსმალეთის მიერ ბიზანტიის იმპერიის დაპყრობით, საქართველოს ჩრდილო და სამხრეთ-დასავლეთით, ევროპისაკენ საუკუნოვანი გზა გადაეკეტა, „ბრწყინვალე პორტამ“ შავი ზღვა საკუთრად აქცია, არსებობა შეწყვიტა ტრაპიზონის იმპერიამ, ყირიმის სახანო ოსმალეთის დაქვემდებარებაში მოექცა, ევროპიდან აზიისაკენ მიმავალმა სავაჭრო გზებმა

კავკასიიდან სამხრეთით გადაინაცვლა, ან აფრიკის შემოვლით შეიცვალა, ამიტომ ჩვენმა ქვეყანამ ევროპისათვის სტრატეგიული პარტნიორისა და სატრანზიტო ქვეყნის ფუნქცია დაკარგა.

ჩრდილო-კავკასიის მრავალრიცხოვანი ტომები სუნიტური ოსმალეთის გავლენის ქვეშ მოექცნენ, შესაბამისად, მისი პოლიტიკის გამტარებელი გახდნენ და ქართლ-კახეთის მდიდარი კუთხეები, გამუდმებული შემოსევებითა და ტყვეთა სყიდვით, შემოსავლის ძირითად წყაროდ გაიხადეს.

1579 წელს „ბრწყინვალე პორტამ“ ყოფილ სამცხე-საათაბაგოს ტერიტორიაზე ახალციხის საფაშო შექმნა, 1625 წლიდან კი სამცხე საათაბაგოს ქართულმა ფეოდალურმა სამთავრომ არსებობა შეწყვიტა, რომელიც ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ ლეკ-ოსმალთა ძირითადი დასაყრდენი გახდა. არც საქართველოს სამხრეთ-აღმოსავლეთით იყო უკეთესი მდგომარეობა. XVII ს. 10-იან წლებში შაჰ-აბასის გამანადგურებელი ლაშქრობების შედეგად აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა კატასტროფულად შემცირდა. მათ ნაფუძვარზე შაჰმა თურქმანული ტომების ჩამოსახლება დაიწყო. ამით ისარგებლეს ლეკებმაც, შაჰის წაქეზებით ნაოხარ კახურ სოფლებში ჩამოსახლება დაიწვეს და გადარჩენილი მოსახლეობის ძარცვა-რბევას მიჰყვეს ხელი. ცოტა ხნით ადრე (1605 წ.), შაჰმა ალექსანდრე კახთა მეფეს ძირძველი ქართული კუთხე კაკ-ენისელი ჩამოართვა და მისგან მუსლიმანური – ელისუს სასულთნო შექმნა, რითაც საქართველოს აღმოსავლეთი ზღუდე მოერღვა და სხვადასხვა მომხდურთ გზა გაეხსნათ ჩვენს ქვეყანაზე სათარეშოდ.

საქართველოს უშუალო მეზობლებიდან აზერბაიჯანი (აღბანეთი) ჯერ კიდევ IX საუკუნეში მოექცა მაჰმადიანური გავლენის ქვეშ და მასზე დაყრდნობა აღარ შეიძლებოდა. ერთადერთი ქრისტიანი ქვეყანა სამხრეთით სომხეთი იყო, მაგრამ მასაც დიდი ხნით ადრე ჰქონდა სახელმწიფოებრიობა დაკარგული და საიმედო მოკავშირედ ვერც ის გამოდგებოდა.

ივანე IV მრისხანეს მიერ ასტრახანის სახანოს დაპყრობით (1556 წ.), რუსეთი უშუალოდ გაუმეზობლდა კავკასიას. მოსკოვის სამთავროს გარშემო გაერთიანებული რუსეთი აშკარად იწყებს მოკავშირეების ძებნას ამიერკავკასიაში. პირველი ამ მხრივ კახეთის სამეფო აღმოჩნდა, რომლის გავლით რუსეთი განჯა-შემახასთან აბრეშუმით ვაჭრობდა და დიდ სარგებელსაც იღებდა. ეს გზა დაღესტან-საშამხლოზე გადიოდა. საშამხლოს მთავარი ოსმალეთის სულთნის ვასალი იყო, რომლის უშუალო მითითებით შამხლის რაზმები იკლებდნენ კახეთის

სასაზღვრო რაიონებს, ამიტომ რუსეთის ჩრდ. კავკასიაში შემოსვლით კახეთიც დაინტერესებული იყო. ჩრდილო-კავკასიაში რუსეთის ჯარის ჩაყენება გამოიწვევდა საშამხლოს მოწვევტას ოსმალეთისაგან და მისი აგრესიის მოგერიება ადვილად მოხერხდებოდა.

რუსეთის გააქტიურებამ კავკასიაში აშკარად გააღიზიანა, ერთი მხრივ, ოსმალეთი და დაღესტანი, ხოლო მეორე მხრივ, სპარსეთი. სპარსეთის, ოსმალეთისა და რუსეთის საერთო-კავკასიურმა ინტერესებმა XVIII საუკუნეში კიდევ უფრო დაძაბა მათ შორის ურთიერთობები. საქართველო ამ ქვეყნების წინააღმდეგობათა ეპიცენტრში მოექცა. ზემოთ ჩამოთვლილმა მიზეზებმა ერთ დროს მშვიდობიანი მეზობლები: ქართლ-კახეთი და ჩრდილო-კავკასიის ხალხები შეურიგებელ მტრებად აქცია, მაგრამ წინააღმდეგობათა კვანძში რამდენიმე ძირითადი მიზეზი მაინც გამოსაყოფია:

ა) XV-XVI საუკუნეებიდან იწყება ოსმალეთის იმპერიის სწრაფი ზრდა, რაც მნიშვნელოვანწილად სამხედრო სფეროს რეორგანიზაციით იყო განპირობებული. სულთნებმა უარი თქვეს არმიის შეკრების ტრადიციულ მეთოდებზე, რომელიც ვილაიეთებიდან დადგენილი რაოდენობის მეომრების (ძირითადად მაღალი და საშუალო წოდების), დაპყრობილი ტერიტორიებიდან იძულებით გამოყვანილ მოსახლეობასა და დაქირავებულ ჯარს ეყრდნობოდა. არმიის ძირითად ბირთვად იქცნენ ე.წ. „იანიჩრები“. ისინი ბავშვობიდანვე სამხედრო სკოლებში გადიოდნენ ფიზიკურ და სულიერ წვრთნას და პროფესიონალ სამხედროებად ყალიბდებოდნენ. „იანიჩრების“ სამხედრო სკოლების შევსება, ძირითადად, სწორედ ბავშვობიდან ტყვედ წაყვანილი ვაჟებით ხდებოდა. საამისოდ საუკეთესო „ნედლეულის“ ბაზა – კავკასია, ხოლო „ნედლეულის“ მიმწოდებელი დაღესტანი იყო; არანაკლები მოთხოვნა იყო კავკასიიდან ტყვედ წაყვანილ „მამელუკებზე“ ოსმალეთის სამხრეთით, ეგვიპტეში.

ბ) რუსეთის იმპერიის საქართველოში დამკვიდრებით ჩრდ. კავკასიის ხალხები ძლიერი ქრისტიანული ქვეყნის გარემოცვაში ექცეოდნენ, რასაც მათგან განსხვავებული სარწმუნოების თავისუფლებისმოყვარე მთიელები იოლად არ შეურიგდებოდნენ, ისინი იმასაც კარგად ხვდებოდნენ, რომ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ მათი რიგიც დადგებოდა.

გ) რუსეთის იმპერიის სამხრეთით ზრდა, თავისთავად ზღუდავდა ოსმალეთის გავლენის არეალს, ამიტომ „ბრწყინვალე პორტა“ თანდათანობით აშკარად თუ ფარულად აქეზებდა

და აფინანსებდა დაღესტნელ მთიელთა რაზმებს საქართველოს წინააღმდეგ სათარეშოდ.

დ) ჩრდ. კავკასიის გეოგრაფიული მდებარეობის, კერძოდ, მთის მკაცრი პირობების, მიწის სიმცირისა და მოუსავლიანობის გამო მოსახლეობის გარკვეული ნაწილისათვის ცხოვრების „სახსრად“ სწორედ ძარცვა-თარეშში და ტყვეებით ვაჭრობა იქცა, მიუხედავად იმისა, რომ სიცოცხლის რისკი ძალზე დიდი იყო. საგულისხმოა, რომ დაღესტნელები თანაბარი ხალისით მოდიოდნენ, როგორც ქართლ-კახეთის სათარეშოდ, ისე ქართველი მეფეების დროშის ქვეშ დაქირავებულთა სახით.

აღსანიშნავია ისიც, რომ საქართველოში იმ დროისათვის არსებული სოციალ-ეკონომიკური და პოლიტიკური სისტემა (სათავადობად დაშლილ-დაქუცმაცებული ქვეყანა, მძიმე დემოგრაფიული ვითარება, ეკონომიკის განვითარების დაბალი დონე, მუდმივი ჯარის არარსებობა და სხვ.) ნოყიერ ნიადაგს ქმნიდა ლეკთა გამუდმებული თარეშისთვის და არ იძლეოდა ამ პრობლემის გადაჭრის საშუალებას. საკმარისი იყო ამ სისტემის თუნდაც რომელიმე სეგმენტი შეცვლილიყო (მაგ. XVIII ს. 70-იან წლებში, როცა ერეკლე II-მ გააუქმა ქსნისა და არაგვის საერისთავოები, გავლენის ქვეშ მოაქცია საამილახვრო-საბარათიანო, ხელი მიჰყო სამთამადნო წარმოებას, შექმნა „მორიგე ჯარი“), რომ მისი სასიკეთო შედეგი ქვეყანას უმაღლეს ეტყობოდა და ლეკთა შემოსევებიც მნიშვნელოვნად მცირდებოდა.

„ლეკიანობა“ მნიშვნელოვნად ასუსტებდა ქართული ჯარის შესაძლებლობებს. ქართველი მეფეები ხშირად იძულებულნი ხდებოდნენ, საკუთარი ქვეყნის სამხრეთ ტერიტორიებზე მოქმედებისგან თავი შეეკავებინათ, ან სამხედრო ძალის მნიშვნელოვანი ნაწილი ზურგის დასაცავად დაეტოვებინათ. ქვეყნის ხსნა და სიძლიერე მის გაერთიანებაში იყო, რასაც კარგად ხედებოდა საქართველოს სამეფო კარი, მაგრამ ეს კარგად იცოდა მტერმაც, ამიტომ, როგორც კი ამის წინაპირობა შეიქმნებოდა, საპასუხო ენერგიული ქმედებები მათი მხრიდან არ აყოვნებდა.

ევროპისაგან „ზურგნაქცევმა“ საქართველოს სამეფო კარმა ქვეყნის ხსნის მთელი იმედი XVIII საუკუნეში რუსეთს დაუკავშირა, რაც დიდმა და ძლიერმა ქვეყანამ თავის სასარგებლოდ გამოიყენა. ზემოთქმული განსაკუთრებით მწვავედ გამოსცადა საკუთარ თავზე ერეკლე II-მ სიცოცხლის ბოლო წლებში. ის საბოლოოდ დარწმუნდა, რომ რუსეთი, რომელიც გარეგნულად ჩვენს ქვეყანას თითქოს ყოველთვის „მფარველად“ ევლი-

ნებოდა, რეალურად შორსმიმავალი საკუთარი მიზნებისათვის იბრძოდა და არა საქართველოს გადასარჩენად. ერეკლე იმასაც ხვდებოდა, რომ რუსეთის ინტერესებში შედიოდა არა ძლიერი საქართველო, რომელიც საკუთარი ძალით მოახერხებდა „ლეკიანობის“ პრობლემის გადაჭრას, არამედ სუსტი, რუსეთს „მავედრებელი“. აქედან გამომდინარეობდა საქართველოს მეფეებისა და ელჩების დახმარების მიღების მიზნით თხოვნებზე მუდმივი „მოუცლელობა“. საიმპერატორო კარი ყოველთვის ახერხებდა წარმოეჩინა, რომ პრობლემებს წყვეტდა არა ქართლ-კახეთი, არამედ რუსეთი.

მეორე თავი – „ლეკიანობა“ ქართლ-კახეთში (XVIII ს. – XIX ს. 30-იანი წლები). დაყოფილია სამ ქვეთავად: **პირველ ქვეთავში** განხილულია ლეკიანობა XVIII საუკუნის დასაწყისიდან 40-იანი წლების ბოლომდე. გაანალიზებულია საუკუნის დასაწყისში კლასობრივი ბრძოლის გამწვავება და ვახტანგ VI-ის იძულებითი წესით მოსახლეობის „მყრელობა“, რასაც დიდი წინააღმდეგობები მოჰყვა. ვახტანგისა და დავით იმამ-ყული-ხანის მცდელობები ლეკთა ექსპანსიის შესაჩერებლად. მებატონეთა ძალმომრეობით შეწუხებული და ალაზანს გაღმა გაქცეული კახელი გლეხების „გაღლეკების“ პროცესი.

დავით II იმამ-ყული-ხანისა და ვახტანგ VI-ის იმდროინდელი მიმოწერიდან ცხადი ხდება, რომ კახეთი იმ დროისათვის „ლეკიანობის“ წინააღმდეგ სრულიად უუნაროა, „ლეკიანობის“ წინააღმდეგ ვერც ვახტანგ VI-ის ღონისძიებებმა გამოიღო არსებითი შედეგი. ვახტანგის რუსეთში წასვლის შემდეგ ქართლში „ოსმალთა“ დაიწყო, მაგრამ ლეკებს არც „მფარველი“ ოსმალების დროს შეუწყვეტიათ ქართლ-კახეთის რბევა. ქართლის გამგებლები 1727-35 წლებში – ისაყ-ფაშა, უსუფ ფაშა, ოსმან ფაშა ოსმალ-ქართველთა ჯარით ამაოდ სდევნენ მათ მუხრანთან, ნადარბაზევთან, ნიზბისთან, დიდგორთან, თელათგორთან, ქვიშხეთთან, სურამთან, წრომთან, მეჯვრისხევთან... ლეკთა სხვა რაზმები იმავე დროს საციციანოს, თრიალეთს, საბარათიანოს, ქიზიყს აწიოკებდნენ.

1735 წელსვე „ოსმალთა“ „ყიზილბაშობით“ შეიცვალა, მაგრამ ქართლის მდგომარეობა არ გაუმჯობესებულა. ლეკებისათვის სულ ერთი იყო, ქართლში ყიზილბაშები იბატონებდნენ, თუ ოსმალები, მათთვის ყველაზე მისაღები მტრის ძალმომრეობით დაძაბუნებული და წინააღმდეგობის უნარს მოკლებული ქვეყანა იყო. ამჯერად მათ სპარსელების წინააღმდეგ დაიწყეს ბრძოლა და ქართლ-კახეთს არც ამ ეტაპზე დააყარეს ხეირი.

დაეცნენ: ყელქცეულს, დირბს, ხვედურეთს, ბებნისს, დუშეთს, ალგეთის ხეობას, კუმისს, ციხე-ქვაბს, სოღანლულს, საკირისა და ატენის ციხეებს და სხვ. უნდა აღინიშნოს, რომ „ოსმალობა-ყიზილბაშობის“ დროს ლეკები ქართლ-კახეთის ერთგვარ სამხედრო მოკავშირედ გვევლინებოდნენ. XVIII საუკუნის 20-იანი წლებიდან მოყოლებული 40-იანი წლების პირველ ნახევრამდე ქართლ-კახეთის ისტორია სავსეა ლეკების – ჯერ ოსმალებთან, ხოლო შემდეგ ყიზილბაშებთან ბრძოლის მაგალითებით და ამ ბრძოლებში უმეტესწილად სწორედ ლეკები იმარჯვებდნენ, რითაც მათ ბატონობას არყვედნენ.

მეორე ქვეთავში განხილულია „ლეკიანობა“ ქართლ-კახეთში XVIII საუკუნის II ნახევარში და ლეკთა ექსპანსიის გააქტიურების მიზეზები.

ლეკთა შემოსევებს განსაკუთრებით ინტენსიური ხასიათი მიეცა 1754-1760 წლებში. მთელი ქვეყანა მათი ბრბოებით აივსო. გარდა უამრავი წვრილი შეტაკებისა, ამ პერიოდში ხუნძახის მმართველმა ნურსალ-ბეგმა ორჯერ მოახერხა დიდი ლაშქრის შეკრება, ნადავლის იმედით მთელი დაღესტანი აიყოლია და ქართლ-კახეთზე წამოვიდა, მაგრამ ორჯერვე დამარცხდა (1754 წელს მჭადიჯვართან, 1755 წელს ყვარელთან), ამიტომ ისევ ნაცადი გზა – ქურდ-ავაზაკობა არჩია, ტყეებსა და მიუვალ ხეობებში გამაგრდა და მოულოდნელი თავდასხმებით აწიოკებდა ქართლ-კახეთის სოფლებს.

ქართლ-კახეთში მდგომარეობის შესწავლის მიზნით რუსული ხელისუფლება 1754-56 წლებში თბილისში კაპიტან ოთარ თუმანოვს გზავნის, რომლის მოხსენებით ბარათებში ლეკთა თარეშს დიდი ადგილი აქვს დათმობილი. 1754 წლის 1 დეკემბერს რუსეთის საგარეო საქმეთა სახელმწიფო კოლეგიისადმი გაგზავნილი მისი მოხსენების მიხედვით, მარტო ქართლ-კახეთში ხუთი თვის განმავლობაში (1754 წ. 30 ივნისი – 1754 წ. 1 დეკემბერი), ლეკები 52-ჯერ შემოჭრილან, დაუჭრიათ და მოუკლავთ 145 ქალი და კაცი, ტყვედ წაუყვანიათ – 227; გაუტაციათ 620 სული საქონელი.

იყო წარმატებებიც, მაგ. მჭადიჯვარ-ყვარლის გარდა, აღნიშნულ წლებში ლეკებთან ბრძოლები მოხდა სერასა და ღართისკართან (1756 წ.), ქვიშხეთსა და მჭადიჯვართან (1757 წ.), აგნევთან, ცხინვალსა და ატოცთან (1758 წ.). ერეკლე-თეიმურაზმა მნიშვნელოვანი გამარჯვებები მოიპოვეს ლეკთა ბელადებზე: კოხტასა და ჩონჩოლ-მუსაზე, მაგრამ მუდმივმა თავდასხმებმა ქართლ-კახეთი მნიშვნელოვნად დაასუსტა. თუ რით იყო ლეკთა

ექსპანსიის გაძლიერება 50-იან წლებში განპირობებული, დის-ერტაციაში სათანადო არგუმენტებითაა განმარტებული.

თეიმურაზ II-ის ელჩობას რუსეთში (1760-1762 წწ.) და მის მიერ პრობლემის გადაჭრის მცდელობას შედეგი არ მოჰყოლია. 60-იანი წლების ბოლოს რუსეთი კავკასიაში შესამჩნევად გააქტიურდა. იგი ოსმალეთთან ომის დაწყებას აპირებდა და მისთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, როგორ პოზიციას დაიკავებდა იმერეთი და ქართლ-კახეთი. იმერეთის მხარდაჭერის გარანტია სამიმერატორო კარმა ადრევე გაინაღდა, რაც შეეხება ქართლ-კახეთს, თურქეთის საწინააღმდეგოდ ომში ჩაბმა რუსეთს საეჭვოდ მიაჩნდა, რადგან ერეკლეს თავისი სამფლობელოების დაცვა მხოლოდ ლეკებისაგან სჭირდებოდა და თურქეთის მეზობლობის სიმძიმეს არ გრძნობდა.

რუსებს ეჭვის სერიოზული საფუძველი ჰქონდათ. XVIII ს. 60-იან წლებში, 50-იან წლებთან შედარებით, ქართლ-კახეთში სიმშვიდე დამყარდა. ერეკლემ მოახერხა განმდგარი ფეოდალების დამარცხება, დაღესტნელ ბელადთაგან ზოგი დაამარცხა, ზოგი გაიერთგულა, ზოგიც მოისყიდა. ქვეყანა მხოლოდ ლეკების ეპიზოდური თავდასხმებით წუხდებოდა, მათ დამარცხებასაც სამეფო კარი უმეტესწილად ახერხებდა.

ქუჩუკ-კაინარჯის ზავმა ერეკლეს იმედები გაუცრუა და იგი ოსმალეთთან დაახლოების კურსს დაადგა. მეფემ რამდენიმე წარმატებული ელჩობა გაგზავნა სტამბოლში გიორგი (მირზა გურგინა) ენაკოლოფაშვილის სახით. ოსმალეთთან ურთიერთობის დალაგებამ ერეკლეს, მართლაც, ბევრი პრობლემა მოუხსნა. ჯერ იყო და სულთნის ნებართვით ერეკლემ ანატოლიიდან (გიუმიშხანედან) მრავლად ჩამოსახლა სამთამადნო საქმის მცოდნე ბერძნები, ახტალა-ალავერდის მადნები აამუშავა და ქვეყნის შემოსავალი მნიშვნელოვნად გაზარდა. ურთიერთობები დალაგდა ახალციხის სულეიმან ფაშასთანაც.

აღნიშნულ წლებში ერეკლესთან დაახლოებას ესწრაფოდა ომარ-ხანიც, რომელიც ქართლ-კახეთის მეფესთან მოწერილ წერილებში ერთგულებას „შვილების სახელოსა“ და „მამაშვილობის“ ფიცით უმტკიცებდა.

ქართლ-კახეთის მეფის ოსმალეთთან დაახლოება და სხვა დიპლომატიური წარმატებები ირან-რუსეთისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა. ქერიმ-ხანმა ირანისადმი მორჩილ ქვეყნებს ერეკლეს წინააღმდეგ საომრად მოუწოდა, მაგრამ მისმა სიკვდილმა 1779 წელს ეს გეგმები ჩაშალა. რაც შეეხება რუსეთს, პეტერბურგიდან სასწრაფოდ გამოგზავნეს ქართლის ტახტის მადიებული

ალექსანდრე ბაქარის ძე (ვახტანგ VI-ის შვილიშვილი), რომელსაც აშკარად მფარველობდა, ერთი მხრივ – საიმპერატორო კარი, ხოლო მეორე მხრივ – ირანი.

ერეკლეს მდგომარეობა კვლავ გაურთულდა, რადგან ალექსანდრეს ქართლში საკმაო მომხრე ჰყავდა. მდგომარეობის გამოსწორება ქართლ-კახეთის მეფემ ევროპასთან დაკავშირებით სცადა. მან 1781 და 1782 წლებში ვენეციის სენატსა და ავსტრიის იმპერატორს ელჩები გაუგზავნა შემწეობის მისაღებად, მაგრამ ადგილამდე ვერც ერთმა ვერ ჩააღწია, რაშიც საიმპერატორო კარის ხელი ერია. ერეკლე ახლა რომის პაპის მეშვეობით შეეცადა ვითარების ნორმალიზებას, მაგრამ არც ამას მოჰყოლია რეალური შედეგი. ასევე უშედეგოდ დამთავრდა ყაზარდოელების საქართველოში გადმოსახლების კარგი იდეაც, რითაც მნიშვნელოვნად იზრდებოდა ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობა.

ერეკლე II ალტერნატივის წინაშე დადგა. მის ქვეყანას „მაჰის სპარსეთი ან სულტანის ოსმალეთი დაიპყრობდა, ან იგი უნდა რუსეთის პროტექტორატის ქვეშ შესულიყო“. იმ დროს დამკვიდრებული მოსაზრებით: „...მეორე პერსპექტივა მაინც ნაკლები ბოროტება იყო“. ერეკლემ „ჩათრევას“ „ჩაყოლა“ ამჯობინა და 1783 წლის 24 ივლისს ჩრდ. კავკასიის ციხე-სიმაგრე გეორგიევსკში დაიღო რუსეთ-საქართველოს „მეგობრობის პირობა“ (ტრაქტატი). გარეგნულად ყველაფერი ისე ჩანდა, თითქოს ტრაქტატის დადებით საქართველო მეტ სარგებელს იღებდა, ვიდრე რუსეთი. საქართველოში რუსეთის ფეხის მოკიდებამ დიდი შიში დანერგა მთელ ჩრდილო-კავკასიაში, რადგან დიდი სამხედრო ძალის ქვეყანა მათ ახლა არა მარტო ზურგში, არამედ ფლანგზეც მოექცა და ადრე თუ გვიან მათ დამორჩილებასაც მოიწადინებდა. წამოჭრილმა საფრთხემ დაღესტნის დაქსაქსული ტომები კვლავ გააერთიანა.

ოსმალეთმა რუსეთის წინააღმდეგ მთელ კავკასიაში აშკარა თუ ფარული ომი გააჩაღა და სარწმუნოების დასაცავად მოუწოდა აზერბაიჯანულ და ჩრდილოეთ კავკასიის მაჰმადიანურ მოსახლეობას, სულეიმან ახალციხის ფაშას, ომარ-ხანსა და სხვა მთავრებს. იმავე 1783 წელს პეტერბურგში მყოფი ელჩის გარსევან ჭავჭავაძის მეშვეობით, ერეკლემ არაერთხელ შესთავაზა საიმპერატორო კარს ჭარ-ბელაქანზე ერთობლივი ლაშქრობა, მაგრამ ქართველი ელჩი თავის მეფეს ყოველთვის უიმედო პასუხს ატყობინებდა იმპერიის დედაქალაქიდან.

რუსები ერეკლეს იმით ამშვიდებდნენ, რომ რამდენიმე სერიოზული გამარჯვება მოიპოვეს დაღესტნელებზე და ლეკების

საბოლოო განდევნა უახლოესი მომავლის საქმე იყო. ამასთანავე, ისინი შანსს ხელიდან არ უშვებდნენ, რომ მომხდურებთან შეტაკებებში მოპოვებულ წარმატებებში რუსების როლი განსაკუთრებით წარმოეჩინათ, ხოლო ქართველებისა, პირიქით – დაეკნინებინათ. აღნიშნულის დადასტურებაა 1785 წ. 10 აპრილს ქვემოჭაღასთან მომხდარი ბრძოლა, სადაც ახალციხიდან შემოჭრილ 2000 თურქსა და ლეკზე მოპოვებული გამარჯვება ცნობილმა რუსმა ავტორმა – პეტრე ბუტკოვმა მთლიანად მაიორ სენენბერგსა და 200 ვეერს მიაწერა, ხოლო 500 ცხენოსანი ქართველის ბრძოლაში მონაწილეობა გამორიცხა. თუმცა, არსებული დოკუმენტები ნათლად მიუთითებენ ქართველების მონაწილეობას ამ ბრძოლაში, რაც ბუტკოვისათვის უცნობი არ უნდა ყოფილიყო.

ქვემოჭაღას ბრძოლას მალევე მოჰყვა ხუნძახის ბატონის – ომარ-ხანის შემოსევა, რომელმაც 1785 წ. სექტემბერში 20 ათასამდე ლეკი შემოიყარა და საქართველოს კახეთის მხრიდან მოაღვა. აიკლო და დაარბია ერეკლეს მიერ დიდი გარჯის შედგად წამოწეული ახტალა-ალავერდის სამთამადნო საწარმოები, დაარბია ქვემო-ქართლი, ვახანი, გაირეკა ათასობით ტყვე, ფული, საქონელი და უკან მხოლოდ ყოველწლიური ხარკის გადახდის პირობით გაბრუნდა.

ყმადნაფიცი ქვეყნები ერეკლეს ისევ განუდგნენ და ხარკს აღარ იძლეოდნენ. ქვეყნის შემოსავლის „ხერხემალი“ – ახტალა-ალავერდის მადნები ომარ-ხანმა დაანგრია და შემოსავალიც შეწყდა. მეფის პოლიტიკით უკმაყოფილო ზოგიერთი თავადი ახალციხის ფაშასთან გაიქცა და ლეკებთან ერთად ქვეყნის სარბევად წამოვიდა. „ცეცხლზე ნავთს ასხამდა“ ოსმალეთიც. სულთნის კარი ყველა ზომას მიმართავდა და თანხას არ ზოგავდა საიმისოდ, რომ ახალციხის სულეიმან ფაშას ერეკლე რუსული ორიენტაციის შეცვლაში დაერწმუნებინა.

რუსი ისტორიკოსები ცდილობდნენ ქართლ-კახეთში XVIII ს. 80-იან წლებში შექმნილი მძიმე ვითარება ერეკლეს უმოქმედობისათვის მიეწერათ. მაგ. ვ. პოტოს აზრით, ქვეყანაში შექმნილი მდგომარეობა იმის შედეგი იყო, რომ ქართლ-კახეთის მეფე თავდაცვისათვის საჭირო ზომებს არ იღებდა, ორი რუსული ბატალიონი კი მთელი ქვეყნის დაცვას ვერ ახერხებდა. ამის გამო, თითქოს პოტიომკინს საჭიროდ მიუჩნევია საქართველოში ჩამოსულიყო და ერეკლეს დამუქრებოდა, რომ უკან გაიყვანდა რუსულ ძალებს, თუ მეფე ადგილზე შესაბამის ზომებს არ მიიღებდა. ერეკლე იძულებული გამხდარა ადგილობ-

რივი მილიციის ფორმირება მოეხდინა, რათა საზღვრისპირა ტერიტორიები დაეცვა ლეკებისაგან. სინამდვილეში, ჩვენამდე მოღწეული იმდროინდელი დოკუმენტები საპირისპიროს მეტყველებენ.

ჩვენი აზრით, ეს ადგილზე რეალურად არსებული ვითარების არცოდნით გამოწვეული სხვადასხვა „წყაროებზე“ გულუბრყვილო დანდობა კი არა, გამიზნული პროვოკაცია იყო, რომლის მიზანი ერეკლეს უუნარობისა და რუსული ძალების ქართლ-კახეთის საშინაო საქმეებში ჩარევის აუცილებლობის ჩვენება იყო. მდგომარეობა კიდევ უფრო დაიძაბა ერეკლეს გარდაცვალების შემდეგ, როდესაც გიორგი XII იძულებული გახდა მოწინააღმდეგე დედინაცვლისა და ნახევარ-ძმებისაგან დასაცავად ყოველწლიურად 5 ათასი ლეკი დაექირაებინა.

მესამე ქვეთავში განხილულია „ლეკიანობა“ ქართლ-კახეთში რუსული ხელისუფლების დამყარების შემდეგ (XIX ს. დამდეგიდან – 30-იანი წლების ჩათვლით).

აღმ. საქართველოს დაპყრობის შემდეგ, „ლეკიანობის“ პრობლემა ქართლ-კახეთში უშუალოდ რუსეთის მოსაგვარებელი გახდა. საიმპერატორო კარი კვლავ აქტიურად გამოდიოდა ერთმორწმუნე ხალხის დაცვის ღოზუნგით. თუმცა, მარტივი მიზეზის გამო, ამჯერად იძულებული იყო ჭარ-ბელაქანის პრობლემა იარაღის ძალით გადაეწყვიტა: 1801 წლამდე იგი მხოლოდ „მფარველობაში“ მყოფ ქვეყანას ეხმარებოდა, ხოლო 1801 წლის შემდეგ, ეს ქვეყანა საკუთარ ნაწილად იქცა.

პირველ რიგში მოსაგვარებელ საკითხად ამ ეტაპზე სწორედ ჭარ-ბელაქანის ტერიტორიის შემოერთება იქცა, ჯერ ერთი იმიტომ, რომ საინგილო საქართველოს ყოფილ ტერიტორიას წარმოადგენდა.

მეორე: რუსეთს უფრო შორს მიმავალი გეგმები ჰქონდა, იგი ირან-ოსმალეთთან ომების დაწყებას აპირებდა, გამარჯვების შემთხვევაში სამხრეთ კავკასიაში მოხერხებულ პლაცდარმს იქმნიდა.

მესამე: ზურგში სახიფათო და აგრესიული ჭარ-ბელაქანის დაპყრობის გარეშე, რუსეთი ირან-ოსმალეთთან ხსენებულ ომებს ვერ დაიწყებდა.

და მეოთხე, რუსეთი მოხერხებულად სარგებლობდა ადგილობრივი მოსახლეობის იმ ნაწილის აგრესიული განწყობილებით, რომელთაც ლეკთა გაუთავებელი თავდასხმებით არაერთი ახლობელი დაკარგეს და ხალხისთ ერთგვობდნენ დაღესტნელებისა და ჭარ-ბელაქნელების წინააღმდეგ საომარ

ოპერაციებში.

დადესტინელთა „პლაცდარმი“ ქართლზე თავდასასხმელად კვლავ ახალციხე იყო, საიდანაც ფაშას ხელშეწყობით დაუბრკოლებლად გადმოდიოდნენ და არბევდნენ მოსახლეობას.

„ლეკიანობის“ სიმძიმე საკუთარ თავზე რუსებმა მალე იგრძნეს. მიუხედავად რუსი გენერლების მუქარისა, ქართლ-კახეთში ყოველწლიურად ახალციხის მხრიდან ლეკთა შემოსევების შედეგად 300-მდე კომლი ან ნადგურდებოდა, ან, უმთავრესად, ახალციხეში ტყვედ იყიდებოდა. რუსული ხელისუფლების ოფიციალური პირების მიმოწერიდან ჩანს, რომ 1801-1803 წლებში ქართლ-კახეთში ლეკთა შემოსევებს ინტენსიური ხასიათი ჰქონდა, რასაც აქტიურად ხელს უწყობდა ახალციხის შერიფ ფაშა, ხოლო მის უკან ისევ ოფიციალური სტამბოლი იდგა.

რუსებმა გადაწყვიტეს, ლეკიანობის „ბუდე“, ჭარ-ბელაქანი დაემორჩილებინათ და გუღიაკოვის სარდლობით ჭარ-ბელაქანზე ლაშქრობა მოაწყეს. დადებული ზავის თანახმად, ლეკებს ხარკის სახით ყოველწლიურად 1100 ლიტრი (=3520 კგ.) აბრეშუმი უნდა ეხადათ. თუმცა, იმავე წლის ოქტომბერში ლეკებმა პირობა დაარღვიეს და საქართველის ორი მხრიდან შემოუტიეს. რუსი ავტორების მტკიცებების მიუხედავად, ისტორიული დოკუმენტები ცხადყოფს, რომ XIX ს. პირველ ათწლეულში ლეკთა შემოსევები ქართლ-კახეთში არ შემცირებულა.

მთავარმართებლების: პ. ციციანოვის, ივ. გუდოვიჩის, ალ. ტორმასოვის, ფ. პაულუჩის, ნ. რტიშხევის, ა. ერმოლოვის „მთავარი“ საზრუნავი დადესტინელ და ჭარ-ბელაქნელ მომხდურთა წინააღმდეგ ბრძოლა იყო. ჭარ-ბელაქანის საკითხი რუსეთმა საბოლოოდ თურქეთთან 1828-1829 წლების ომისა და ახალციხის დაპყრობის შემდეგ გადაწყვიტა. ჭარელები მიხვდნენ, რომ წინააღმდეგობის გაწევას აზრი აღარ ჰქონდა. 1830 წ. 26 თებერვალს თაღის, მუხახის, ჯინიხის, კატეხისა და ბელაქნის თემების მეთაურები პასკევიჩს ეახლნენ და საკუთარი ჯამაათების დანებების შესახებ გადაწყვეტილებები მიართვეს. შემოერთებული ჭარ-ბელაქანი რუსეთმა 1842 წელს ჯერ ცალკე ოლქად გამოყო, ხოლო 1844 წელს სამხედრო ოლქად გადააკეთა და თბილისის გუბერნატორს დაუქვემდებარა. 1860 წელს ჭარ-ბელაქანის სამხედრო ოლქი – ზაქათალის ოკრუგის სახელწოდებით დადესტინის ოლქში შეიყვანა, რითაც საქართველოს მოძმე ინგილოები კვლავ იძულების წესით ჩამოაშორეს.

1883 წელს სამხედრო მმართველობა გაუქმდა, მაგრამ ზაქათალის ოკრუგი ტფილისის გუბერნიის შემადგენლობაში აღარ

დააბრუნეს. ეს ისტორიული უსამართლობა ნაწილობრივ გასწორდა საქართველოს დამოუკიდებლობის წლებში (1918-1921 წწ.), როცა 1921 წლის კონსტიტუციით საქართველოს შემადგენლობაში ავტონომიის სახით შემოვიდა სამუსულმანო საქართველო, ანუ ზაქათალის ოლქი (ბათუმის ოლქთან ერთად), მაგრამ საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ, 1922 წელს ამიერკავკასიის ცენტრალურ-აღმასრულებელი კომიტეტის (ცაკი) დადგენილებით, ზაქათალის ოლქი სხვა ტერიტორიებთან ერთად (სულ 4 553 კვ. კილომეტრი ფართობი 92 600 მცხოვრებით) აზერბაიჯანს გადაეცა.

მესამე თავში განხილულია ქართლ-კახეთის სამხედრო-თავდაცვითი სისტემა ლეკიანობის წინააღმდეგ, რომელიც ორი ქვეთავისაგან შედგება: 1) „*სამხედრო-ადმინისტრაციული ღონისძიებები ქვეყნის თავდაცვის მიზნით*“ და 2) „*საფორტიფიკაციო ნაკებობები*“.

პირველ ქვეთავში გაანალიზებულია თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ს მიერ თავდაცვის სფეროში განხორციელებული რეფორმები („სამდევროები“, „მორიგე ჯარი“, „ნოქარი“, „დაქირავებული ჯარი“ „ყარაული“, სადაზვერვო სისტემა, სამთამაღნო, საარტილერიო რეფორმები, თოფისწამლის წარმოება), სასულიერო წოდების მონაწილეობა და როლი ქვეყნის თავდაცვაში, პრობლემები რეფორმების განხორციელების გზებზე და სხვ.

ერეკლეს მიერ შექმნილი ჯარის ყველა სახეობას შესაბამისი წესდება გააჩნდა. „მორიგე“ ჯარში ერთი თვით გადიოდა, „ყარაულსა“ და „მდევარს“ ძირითადად საკუთარი, ან ახლომდებარე ტერიტორიების დაცვა ევალებოდა, „ნოქარი“- დაქირავებული ჯარისკაცი იყო და სხვ., მაგრამ ქვეყანაში მტრის დიდი ძალის შემოსვლის შემთხვევაში, ჯარში გასვლა საკუთარი შეიარაღებით ყველა მამაკაცის უპირველეს მოვალეობად ითვლებოდა და ამ შემთხვევაში ყველა დანარჩენისაგან განსხვავებით, გამონაკლისები არ არსებობდნენ. მეფის დაძახილზე უნდა გამოსულიყო თავადი, აზნაური, გლეხი, თუშ-ფშავ-ხევსური, ყმადნაფიცი ელები და ა. შ.

აქამდე ქვეყნის უშიშროების სისტემა, ძირითადად, ქართლ-კახეთის სათავადოებიდან გამოყვანილ მეომართა რაოდენობაზე იყო დამოკიდებული. მოსახლეობის საერთო რაოდენობის დასადგენად შედგენილი იყო სპეციალური დავთრები, ნუსხებში ასევე დადგენილი იყო შეკრების ვადა და შეიარაღების ვალდებულება: ხმალი, თოფი და ა. შ.

„ლაშქრობიდან“ გათავისუფლებული მოსახლეობა, საჭიროებიდან გამომდინარე, გზავნიდა შემცველს, ანუ „ბადალს“, ან იხდიდნენ სხვადასხვა გადასახადებს: „სურსათს“ (ლაშქრის შესანახად დაწესებული გადასახადი ფქვილით, თევზით, ღვინით და ა. შ.), „მახტას“ (გადასახადი ფულით, ან მარცვლეულით), „ქეშიკს“ (მეფის სასახლის დაცვა ქალაქში არ ყოფნის დროს), „ულაყს“ (ოფიციალური პირების მიერ მოსახლეობის კუთვნილი ცხენებით სარგებლობა) და სხვ.

ერეკლე II-ს კარგად ესმოდა, რამდენად მძიმე იყო დაბალი სოციალური ფენისათვის ამდენი ვალდებულებების დაკისრება, მაგრამ, რადგან მუდმივი მტრიანობის პირობებში სხვა გამოსავალი არ იყო, გადასახადებისაგან თავისუფლებოდა მოსახლეობის მხოლოდ ის კატეგორია, რომელიც ქვეყნის თავდაცვის საკითხში განსაკუთრებულ წვლილს შეიტანდა. მაგ.: მეფეს როსტომ ერისთავის ყმები სამი წლით გაუთარხნებია, იმ პირობით, რომ „ქრისტიანობისათვის, თავისი ქვეყნისა და მამულისათვის მონაწილეობა მიეღოთ ბრძოლებში“. ასევე გადასახადებიდან იყვნენ გათავისუფლებულნი არტილერიის სფეროში დასაქმებული პირები და ა. შ.

გამუდმებულმა ლეკიანობამ ქვეყნის მოსახლეობა და, შესაბამისად, თავდაცვითი პოტენციური საგრძნობლად შეამცირა. ლეკებისა და სხვა მომხდურების წინააღმდეგ საბრძოლველად და თავდასაცავად ქართველი მეფეები და ფეოდალები ხშირად მიმართავდნენ ჩრდილო-კავკასიელთა დაქირავებასაც. დაქირავების პირობა იყო გადასახდელი თანხა, საჩუქრები, ბრძოლებში ნაშოვნო ნადავლი და ა. შ. იშვიათი არ იყო ამ მხრივ პოლიტიკური ქორწინებებიც. დაქირავებულთა შორის განსაკუთრებული ბრძოლისუნარიანობით ყაზარდოელები და ჩერქეზები გამოირჩეოდნენ. ისინი ერეკლეს დროშის ქვეშ იბრძოდნენ კულბითან, მუხრანთან, კარბთან, გატეხილ ხიდთან, მჭადიჯვართან გამართულ ბრძოლებში.

ერეკლე II ლეკთა თარეშის ასალაგმავად ოსებსაც აქტიურად იყენებდა. თუ ლეკები ღიახვის ხეობით წამოვიდოდნენ, ოსთა რაზმები თამარაშენში უნდა შეკრებილიყვნენ და ლეკები შიდა ქართლისაკენ არ უნდა გამოეშვათ. თუ ლეკები ახალციხიდან წამოვიდოდნენ და ცხინვალისაკენ გაემართებოდნენ, გზას ერეკლე გადაუკეტავდა, ხოლო თუ ლეკები გორისაკენ წამოვიდოდნენ, ოსები ერეკლეს ჯარს უნდა შეერთებოდნენ და ერთობლივად დაეცვათ იგი.

მეორე ქვეთავში გაანალიზებულია ცვლილებები საფორტიფიკაციო ნაგებობების სტრუქტურასა და ფორმებში, რაც აუცილებელი იყო ლეკთა შემოსევების წინააღმდეგ ეფექტური თავდაცვის მიზნით.

XVIII საუკუნეში ქვეყნის ძირითადი პრობლემა „ლეკიანობა“ იყო. ლეკები დიდი ლაშქრითა და არტილერიით იშვიათად მოდიოდნენ, სამაგიეროდ, მათი თავდასხმების ინტენსივობა იყო ძალზე მაღალი, ამიტომ, აღნიშნული პერიოდისათვის თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობა თითოეულ ქალაქ-სოფელში გახდა აუცილებელი. აქცენტი, ამ დროისათვის, ძირითადად, თავდაცვითი ნაგებობების რაოდენობაზე კეთდებოდა და არა მის მასშტაბებზე. გრანდიოზული მშენებლობებისათვის არც დრო იყო და არც სახსრები. მთავარი იყო მოსახლეობას სიმაგრეში შესვლა მოესწრო, შემდეგ კი მდევარი, ან მორიგე ჯარი შეებმოდა მომხდურს და უკუაქცევდა.

საფორტიფიკაციო ნაგებობების მართკუთხა ფორმები თანდათანობით წრიულმა შეცვალა, მთა და ხეობები – ბარმა და დასახლებულმა პუნქტებმა. მართალია, ახალი კოშკები ძველთან შედარებით ნაკლები სიმტკიცით გამოირჩეოდნენ, მაგრამ, მოახლოებული მტრის შემჩნევა და შესაბამისი ზომების მიღება გაიოლდა. არქიტექტურის შეცვლა სამშენებლო მასალის ცვლილებამაც განაპირობა. თლილი და ფლეითი კლდის მასალა სიპი ქვით ჩაენაცვლა. სიპი ქვით კუთხის ამოყვანა, ჯერ ერთი, რთული იყო (ამიტომ კუთხეებში ისევ ნათელ კლდეს ხმარობდნენ) და მეორეც, თავდაცვითი ნაგებობების რაოდენობის ზრდამ სამშენებლო მასალაც დიდი რაოდენობით მოითხოვა. კლდე ძნელი დასამუშავებელი იყო და დიდ დროსაც საჭიროებდა, სიპი ქვა კი მდინარეებით უხვ საქართველოში ძნელი საშოვარი არ იყო, როგორც წესი, დასახლებული პუნქტებიც მდინარეებთან ახლოს მდებარეობდა და მშენებელს მასალის ტრანსპორტირება არ უჭირდა.

ცალკეა აღსანიშნავი მშენებლობისათვის აუცილებელი სეგმენტის – კირის დიდი რაოდენობის არსებობაც. კირქვა ნიადაგი ქართლ-კახეთში მრავლად არის და, ამ შემთხვევაშიც, მშენებელს შორს წასვლა არ უწევდა.

დისერტაციის ამავე ნაწილშია განხილული: მინბაშების, მელიქების უფლება-მოვალეობები, ერეკლეს უზარმაზარი როლი ამ თვალსაზრისით და სხვ.

მეოთხე თავში გაანალიზებულია ლეკიანობით გამოწვეული უმძიმესი სოციალ-პოლიტიკური და ეკონომიკურ-დემოგრაფი-

ული შედეგები ქართლ-კახეთისათვის. აღწერილია ყველა კუთხეში (საციციანოში, სამუხრანბატონოში, საამილახვროში, სამაჩაბლოში, საბარათიანოში და სხვ.) ლეკიანობის საუკუნოვანი ძარცვა-რბევით შექმნილი ვითარება.

დისერტაციის ეს ნაწილი, ძირითადად, ეროვნულ-საისტორიო არქივსა და ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში მოძიებულ დოკუმენტებზეა აგებული და მასში ნათლადაა ნახვენი, რამდენად მტკივნეული იყო მთლიანობაში ეს პროცესი ჩვენი ქვეყნისათვის. მაგ. მარტყოფელი აბრამა კუპრაძე ტყვეობაში თვრამეტ წელიწადს იყო, რუისელი ბუზიაშვილი ფარემუხა – ოც წელს, ლარაძე დათუნა – ოცდათხუთმეტ წელს. 1765 წელს „ავის მიზეზით“ მთელი ნოსტე აყრილა და ქსნის ხეობაში გადასახლებულა. იმავე მიზეზით 1732-1735 წლებში სოფ. ხანდაკის გლეხები დედაწულიანად აყრილან და გადაკარგულან. იყო შემთხვევები, როდესაც ლეკთა ტყვეობაში ორჯერ, სამჯერ ხვდებოდნენ, ოჯახთან ერთად მიჰყავდათ და სხვ.

სამეფო კარის მიერ მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით გატარებული ცალკეული ღონისძიებები მხოლოდ დროებითი შეება იყო მოსახლეობისათვის. მთლიანობაში კი – „ლეკიანობა“ „მოუშუშებელ იარაღ“ დარჩა ქართლ-კახეთისათვის. საბოლოოდ, „ლეკიანობით“ ორივე მხარე წაგებული დარჩა. მართალია, უმიწო და სუსტად განვითარებულ დაღესტანს მეზობელ ქართლ-კახეთში გამუდმებული ძარცვა-თარეში ეკონომიკური პრობლემების დროებით გადაწყვეტის საშუალებას აღეგვდა, მაგრამ ადგილზე ეკონომიკის განვითარებას გამოერიცხავდა. პოლიტიკურადაც ეს პროცესი ორივე ქვეყანას (დაღესტანსა და საქართველოს) მნიშვნელოვნად ასუსტებდა.

ყველაზე მეტად მეზობლების ქიშპით მესამე, დიდმა ჩრდილოელმა მეზობელმა ისარგებლა. რუსეთმა ჯერ საქართველო დაიპყრო, შემდეგ – დაღესტანი და ჩრდილო-კავკასია, ხოლო „ლეკიანობის“ პრობლემა საიმპერატორო კარმა მნიშვნელოვანწილად ისევ ქართველების ხელით გადაწყვიტა.

დისერტაციის დასკვნით ნაწილს წარმოადგენს ავტორის მიერ შედგენილი თემატური რუკები: „ამიერკავკასია XVIII საუკუნეში“, „ლეკთა შემოსევების ძირითადი მიმართულებები ქართლ-კახეთში“, „ლეკიანობა ქართლში (XVIII ს. – XIX ს. 30-იანი წლები)“, „ლეკიანობა კახეთში (XVIII ს. – XIX ს. 30-იანი წლები)“, „შიდა ქართლის სამღევროები ერეკლე II-ის 1772 წ. 28. 08. ბრძანების მიხედვით“ და „ქართლ-კახეთის მთავარი ციხე-სიმაგრეების სასიგნალო სისტემა XVIII საუკუნეში“.

**SOKHUMI STATE UNIVERSITY
HUMAN SCIENCE FACULTY**

Copyright

IOSEB ALIMBARASHVILI

**”LIEKIANOBA-”The liezghian incursions
AND THE DEFENSE
SYSTEM OF KARTLI-KAKHETI
(XVIII- 30s of XIX)**

A b s t r a c t

For getting Doctor’s Academic Degree of
Sokhumi state University in History

Tbilisi – 2013

The work is fulfilled at the Human Science Faculty of Sokhumi state University.

Scientific supervisor:

The doctor of History, Associated Professor of Sokhumi state University **Avtandil Kilasonia**

Official opponents:

The doctor of Historical sciences,
Associated Professor of
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Giorgi Otkhmezuri

The doctor of History, Associated Professor of
Sokhumi state University
Bejan Khorava

The dissertation will be defended On July 26, 2013, 15⁰⁰ pm, at the meeting of Human Science faculty of Sokhumi state University.

Address: Tbilisi, Ana Politkovskaia Street, №9.

The dissertation can be seen at the library of Sokhumi state University.

The Science secretary of dissertation council: The doctor of
Philology, Associated Professor of Sokhumi State University
Tamila Zviadadze

GENERAL DESCRIPTIONS

Georgians have a great experience of fighting with their enemies but Liezghian incursions has been the most different and tragic event. Its active phase lasted for about a hundred year which made our country very weak.

The intensity of these invasions was so high that while Georgian's were fighting with one group, they suddenly came across with another one. There was no subject which was not useful for them. They took everything: women, men, children, cattle with the same pleasure.

Georgians called each man from the Caucasus "Liezghin", but in fact they were from different tribe having different level of development. (Leki, Laki, Avariei, Tsakhureli, Dargoeli, Kaitageli, Didoeli). Their aim was getting as much thing as it was possible. It is natural that Georgians would not stay unemotional with this fact. So every activity taken by Georgian kings in the defense field was to keep Avars' invasions. If until the eighteenth century Georgians built castles in a very distance places, it became necessary to built them in residential areas, in every village and town.

Despite the fact that the problem Liezghian expansion is already discussed in Georgian historiography I think these are still questions to discuss. Especially because of the fact that there is no rejecting Soviet ideology and there are no rejecting facts to prevent us expressing our opinion freely.

Actuality of the topic of liezghian inroads was not an isolated process and we have to discuss it with the social-political and economical processes happening in the nearest east and the Caucasus, Iran, Ottomans and the Russian Empire.

It is known that the north-Caucasus was a shield for our country. Georgians seldom had wars where the people from the north-Caucasus didn't fight as hired soldiers.

But what was the reason that in the ethno-conflicts during the 90s of the twentieth, the people of the north Caucasus had bad feelings towards Georgia. Russian factor has to be taken into consideration, also violence and interest in money. But Chechens, Kabardians,

Dagestan and other people of the north Caucasus express their feelings towards Russia even today.

Unfortunately the same happened in 2008, when these people took part in the war against Georgians. They fought with the Russian Army against Georgia.

We consider that above mentioned fact is the result of the Russian Empire and its behavior what lasted for 200 years. Let us remember Russians war again Shamili where lots of Georgians fought next to Russians and these Georgians were given some medals for their behavior.

We are aware from decreasing Russian role in fighting against Avars, but we have to note that Russia tried to solve this problem. It was happening in Kartli-Kakheti (unit1801) and in the part of the Russian Empire (former Kartli-Kakheti) from 1801. This fact is that our north neighbor was interested in making bad relationships between the nearest neighbors (Dagestan and Kartli-Kakheti) because the main plan for keeping the Empire was making a conflict between the small nations and the role of the Empire as negotiator. The historical process in other parts of Georgia because we cannot study our question without this fact.

The Method of Study. The work is completed by the principles and methods worked out by the modern historical science. These methods are: the unity of objectives, systematical, historical, logical and dialectical union, classifying the priority of documents by chronological, historical-comparative methods.

The Main Results of research and Scientific News. Despite the fact that the Liezghian axpansion has been discussed by many researchers, they were discussing this question in the chronology and they were thinking less about its characters and causing results.

This work is an attempt to solve this problem. It is based on documents, letters, resources and historical writing about this question. During the last twenty years and the conflict between Georgians, Ossets, Abkhazians, these People collected and printed only negative information about one another, though our north neighbors (Dagestans, Kabardians, Circassians, Chechens) were away from this process until the war started. They did not take part in this conflict until the war. This was helpful for Empire.

Finally, Georgians, Abkhazians, Ossets and all the north Caucasian people lost. The newly grown generation had only negative feelings towards one another. They were enemies. There was feeling that only Russia and its hard hand could calm down the emotional and the “hot” Caucasus.

The Object of Study. “Liekianoba” was mainly the event characteristic only for the East Georgia and our subject of study are the eighteenth century and the first half of the nineteenth century and the situation existing in this period in Kartli-Kakheti. But we also discuss lots of questions about the Liezghian incursions are analyzed, pointed, found out and marked. These questions are:

a) Studied: “Liekianoba” is studied with its nature, causing reasons and the military-defense system of Kartli-Kakheti fighting against this event.

b) Retold: the relationship between the people of Kartli-Kakheti and the North Caucasus from the earliest period (from the king Parnavaz) to the period when intensive fighting started. Without this discussion we take an incomplete picture of the event.

c) Analyzed: The process of Liezghian expansion for a long chronological period (from the seventeenth and eighteenth century to the 30s of the nineteenth century) and its results on social, political, economic and demography situation is analyzed in the work.

d) Found out: The reaction of the Russian Kingdom towards the successful reforms such as reforms carried out by the king Erekle II beginning mining, the relationships between the people of Kartli-Kakheti, Ottomans the North Caucasus in the 70s of the eighteenth century and so on.

e) Pointed out: The dates of the wars against Avars are pointed out.

f) Neglected: The idea that Liezghians invades stopped after establishing the Russian Government” is neglected. It is proved that this process was especially intensive in the 10s of the nineteenth century.

The work of qualification can be used in the Universities for preparing teaching material. It will also help to the specialists who are interested in relations of Georgia and the North Caucasus.

The structure of the work: The dissertation consists of 194 pages. It consists of introduction, for chapters and seven semi-chapters. Documents, a list of literature and maps are added to it.

Approbation of the work. The parts of the work were used at the international conferences in Tbilisi state University, Gori state teaching University, Akhaltsikhe state teaching University.

The approbation took place on June 19, 2013

The main parts of the work are used in the following articles and conferences.

a) Monographs:

1. **“The Liezghian uncusions in the East Georgia”**, Tbilisi, 201;
2. **“The defense system of the East Georgia in the second half of the eighteenth century”**, Tbilisi, 2008;
3. **“The Attacks of Omar-Khan at Georgia”**, Tbilisi, 2007.

b) Articles:

1. **“Nizami” of Shamili” and “Justice” (“Samartali”) by the Prince David (Davit Batonishvili)”**, the international conference dedicated to the 90th birthday of academician Mariam Lortkipanidze - “Historical Representation: theoretical directions and specific researchers, 16-17, XI, 2012, Tbilisi, 2012, p.29-31.
2. **“For the Questions of the Battle near Kakabeti (Niakhura War)”**, the four international conference of Gori Teaching University- “New Trends in Education ”Research and Development, Tbilisi, 2011, p.398-402
3. **“the relations of Kartli-Kakheti with Ottomans in the 70s of the eighteenth century and Russia”**, the international conference of professors and teachers of Gori Teaching University and Black Sea International University, “Georgian-Turkish Relationships”, Tbilisi, 2012, p 11-13

4. „**Battles of Zedavela**”, journal “Gantiadi”, Kutaisi, 2008, №5-6, p.153-162
5. **“From the History of Georgian Army”, (“Samdevroe-bi”) of “Shida Kartli”**, the collections of works of the centre of History and Archeology of Gori Teaching University, Tbilisi,2012, p.7-17

c) Conferences:

1. **“From the History of Georgian Army (Reform for Artillery in the eighteenth century”**. – *The fifth Conference of Gori State Teaching University*, 17.11. 2012;
2. **“The Role of Georgian Church in Defense of the country”**. – *The 4th international conference dedicated to Kirion II*, Gori, 04.02.2012.
3. **“Some document about the situation in Kartli-Kakheti after the Krtsanisi War”**. – *The conference of professors and teachers of Gori State Teaching University*, 11.07.2012
4. **“The Bloody punishment of Inhabitant’s of the North Caucasus**. – *Archeology, Ethnology, Folklore of the Caucasus*. Akhaltsikhe, 26-30.07.2012

THE MAIN PLOT OF THE WORK

The actuality of the work and reason for studying it in future is mentioned in the introduction. The given historical subjects and special literature is analyzed critically. There are lots of documents, ethnographical materials in the National Historical archives of Georgia, in the Historical- Ethnographical museums of different towns (such as Gori, Telavi), in the Acts given by Archaeological commission.

The origin teller this question are the Georgian authors and historian of the eighteen century: Vakhushti Bagrationi, Sekhnia Chkeidze, Papuna Orbeliani, Oman Kherkheulidze, Teimuraz Batonishvili, Ioane Batonishvili, Davit Batonishvili, Vakhtang Batonishvili.

li. An interesting material is given in the fifth and second volumes of the book describing Georgian.

The inhabitant of Russia – Iakob Rainegsi visited Erekle in 1779-1783, but Rainegsi and Aikhvaldi simply discuss and mark this question is based on the notes of the Russian authors (Iazikov, Burnashov, Butkov) and others.

The French official-De Grai De Pua travelled in Georgia in the beginning of the 70s of the eighteenth century and he was a representative of Totleben. He describes the events happening in Georgia during the Russia-Turkey war in 1768-74 and he also refers to the question of “Liekianoba”. However, he gives the event without analyzing it and some of his conclusions are not convincing.

From Russian authors S. Belokurov, M. Polievktov, Iazikov, Burnashov and others give us information about the first relationships between Kartli-Kakheti and Dagestan. Some of them are witnesses of this period and their information is rather convincing. The works of the author- P.Butkov, N. Dubrovin, S. Bronevski, N.Smirnov, V.Poto, O.Markova, who worked later give us information about the process of Liezghian incursions. We must note that while discussing the information they are not very fair. Most of them praised “Liekianoba” fairly after the events of 1801, when the Empire had solve this problem.

The Turkish authors Gurji Zade, Kuchuk Chelebi Zade and Ahmed Jevdet Pasha have also important news about the studied period besides the European and Russian authors. The first two of them refer to the events happening in Kartli-Kakheti in the 20-30s of the eighteenth century, but Jevdet Pasha describes the situation of the 70-80 of the same century. The style of retelling of Gurji Zade and Kuchuk Chelebi is characterized by the eastern variety and they describe the events happening in their country with grate subjectivity.

The important information about the social-political and economic situation of Dagestan and Char-Belakani is given in “History of Dagestan” and also in works of the people of the North Caucasus, Russian and Georgian-historians: Kh. Khashaevi, I. Petrushevski, G. Changashvili, T. Papuashvili.

“Liekianoba”-the Liezghian incursion was so important event in the history of Kartli-Kakheti in the eighteenth century that many

poems and saying were created about the heroes fighting against the enemy. The inhabitant enjoyed the private examples of Giorgi Te-lidze, Paata Temurishvili, Gogia Khamkhadze, Tamro Vashlovaneli, Tina Tsavkisel, Maia Tskneteli. Some Authors or saying coming from people spoke about some unbelievable and unimagined facts.

It is necessary to study the economic-political situation of people from the North Caucasus, their style of life, their traditions. The precious notes about these things are gathered in "collection of Works about the people of the Caucasus".

We will not pass the relationship with Ottomans, Iran and Russia during studying the nature of "Liezghian inroads in Kartli-Kakheti. This way the works of Aleksandre Tsagareli, Mikheil Polievktovi, Iase Lortkipanidze, Iase Tsintsadze, Davit Janelidze are interesting.

The precious documents about studying the subject of "Liekianoba" are gathered in "Georgian justice Monuments" published by Isidore Dolidze, in "Chronicles" published by Tedo Jordania, Avtandil Ioseliani, Shota Lomsadze in the collection of documents published by Niko Berdzenishvili, Ivane Javakhishvili, Ekvtime Takaishvili, in the works by Valerian Macharadze, Teimuraz Bortsvadze, Davit Gvritishvili, Mamia Dumbadze, Darejan Megrelidze, Iase Tsintsadze, Vakhtang Gamrekeli, Sargis Kakabadze.

A. Klimiashvili, V. Beridze, D Gogoladze, Al. Gorgadze, Al. Robakidze, Iv. Shaishmelashvili, K. Chkartishvili, P. Zakaraia, Sh. Meskhia, A. Gabichvadze, S. Makalatia, I. Megrelidze, S. Besnosovi and so as played a great part in studying the military- defense system of Georgia. There is also a lot of works in the notes about History of Georgia.

The First Chapter. *"The nature of "Liekianoba" and the reasons of the Leks expansion"* consists of two semi-chapters.

1. *The nature of Liezghian incursions;*
2. *The relations of Georgians and Caucasians from the fifteenth to the eighteenth century, the reasons of Avar's expansions.*

In the first chapter the nature of this phenomena is discussed. As it was already mentioned it was not an isolated event and the reasons of beginning it we should find in internal and external process of

Dagestan. The inhabitants of the North-East Caucasus and the tribes (Chari, Tali, Belakani, Mukhnari, Jinikhi, Karadulaki, Bash-Suvagali, Tsakhuri and others) are described in the seventeenth-eighteenth centuries. The social conditions of (Avars, Uzns, Mugals, Ingiloes) and characteristic features in Char-Belakani and Dagestan. The centralized character of ruling the state which is characteristic for the ruler of Dagestan (Nursal-Begi, Omar-Kani, Kazi-Mola, Hamzat-Begi, Shamili) and the deference in religious and military sphere for every person except Imami.

The process of fastening the feudalism in the sixteenth-seventeenth centuries was expressed in trying to get private possessions. The main reasons for the expansion of the mountain inhabitants the political situation in the North Azerbaijan neighboring to Dagestan and in Kartli-Kakheti, their resources and abilities to involve the mountain inhabitants in the peaceful economic processes.

The harvest was only enough for 3-4 months for the mountain inhabitants because of the severe climate of the North Caucasus. It was partly caused by the fact that the fast rivers of the mountain were not useful for irrigation.

In the mountainous Dagestan a man's role was very weak. The robbery was the greatest work for them.

During discussing the economic factor of Liezghian incursions it is necessary to take into consideration. Ottoman-the main investor in buying slaves, selling slaves became the most famous business giving great income to the world.

Georgian "product" was the best at the markets of Istambul-Kairo. That is why Ottomans gave money to Dagestan robbers to make invasions in Kartli-Kakheti, besides the economic motivations the invasions of Dagestan were caused because of religious and social factors. They considered the robbery for sawing their soles to be a part of "Hazavati" (a holy war against the unbelieving people having no faith). So it would be a mistake to discuss "Liekianoba" only in the ethnic view. The degree and price of slaves was the main thing and not their nationality for Dagestan.

Unfortunately, Georgians had the highest price at the markets. If we take into our consideration the religious factor, we have no no-

tice that Dagestan fought against the West Iran, Stavropol and inhabited places having the same religion.

It was not new to fight against enormous number of the enemy for Georgians. But it was difficult to fight against Avars because their manner of fighting was not expectable for Georgians. They had never announced a war against Georgians. They fought without rules of a war. Traditionally Georgian army gathered when the king called it. There was a rule of “Kudze Katsi” (every man who can fight), “Komlze Katsi” (one man from a family), but time was necessary to gather the army. Avars seldom came with the army. They did not like to fight with the army. They preferred to attack peaceful villages, workers, travelers, shepherds with their small group. They attacked when the harvest was gathered, when only small children and old people were left at home. They broke the castles, churches. They took everything what they could take. Until the Georgian Army (Mdevari) was gathered, they managed to go to Dagestan or Akhaltsikhe.

The fighting against the Liezgins was rather difficult. They knew every way and path to come from Dagestan to Georgia and they were used to travelling in the mountains at night or daytime, in any weather without any abstractions and very quickly. Nobody knew how many of Avars would attack them, that why the “guaranty” of life was very conditional. It was necessary to lock all these ways and paths, putting army in every castle standing near the borders and readiness for every attack what was impossible for that period Avar’s main place of attack was Char-Belakani. They crossed the Alazani, went through the path near Karagaji Castle (near Signagi), then they went through the gorge of Ivri and reached Saguramo.

They entered Kartli, with the Aragvi Gorge and went through the Gavgiskari. They had wider way from Akhaltsikhe. They went to the Gorges of Borjomi, Dzami, Ateni, Manglisi and Attacked to different places which were chosen before the attack.

Other people-Ossets also attacked Kartli. However, Liezgin’s expansion was only similar to their attacks by its pirate character. They robbed Kartli and they also migrated there. So they settled in “Samachablo”-“Zemo Kartli”. Then they settled down in the West Georgia and they started living in Saamilakhvro, Samukhranbatono, Satsitsiano and other places.

“Liezgin’s inroads does not mean to settle anywhere. They were more interested in robbery and income. They came, took some things, left and returned only to take something. During the centuries the Liezghins different from Ossets took only the part of historical Hereti-Saingilo. The Shah-Abas I took a great part in this event to the eighteenth century is discussed.

Different documents suggest that the Liezghins worked with Georgian nobles as servants, workers, tailors, joiners, shepherds and so on. Time by time they traded. In Georgia they sold the Leks coat, wool, guns and swords, jewels, fur, silk. Bags and the kind of horses called Beduini were also popular. They took coins, the materials used for making guns and swords (Cooper), gold, silver, wine and alcoholic drinks. The Georgian court understood the great military and political importance of the links between his aims was to destroy Georgia and make the state of “Elisu” and he wanted to settle down the Turkish tribes there.

The Liezghian incursions changed its character from the beginning of the nineteenth century. It was an event against the peaceful inhabitants before the Leks started fighting against the Russian military groups after establishing the Russian Government in the west Georgia. This fact proves that this expansion has been a social event and it did not have any anti-Georgian character.

In the second semi-chapter: the relations between the people of kartli-Kakheti and the Caucasus from the fifteenth to the eighteenth century and the reasons for Avars’ Expansion, the relations between Kartli-Kakheti and Dagestan with the economic and military points of view from the ancient time Georgia and the inhabitants living across the mountain, that is why the marriages among the Georgia and the inhabitants living across the marriages among the Georgian kings and nobles and the rules of the North Caucasus was not rare.

The situation was worse after the eight invasions of the Temur Leng which was followed by the crisis in Georgia and the North Caucasus. (The crisis had political, demography and economic character).

All the people of the Caucasus ruled by Georgians were not ruled by Georgians any more. And it was especially dangerous. They were not Christians anymore and Georgia was surrounded by the unchristian people.

In the fifteenth century, after the conquering Bizantia by Ottomans the way to Europe was locked for Georgia. The “Brightening Porta” made the Black Sea private, the Trapizon Empire stopped exist the Crimea was ruled by Ottomans. The shopping way changed its place to the South of the Caucasus or was changed by going round the Africa. So our country lost the role of shopping road for Europe.

The tribes of the North Caucasus were ruled by Ottomans. And they had the rich parts of Kartli-Kakheti were often attacked and many slaves were taken from there.

In 1628, “The Brightening Porta” made Akhaltsikhe state on the former territory of Samtskhe-Saatabago which became the reliable place for Avars and Ottomans.

The better situation was not at the South-East of Georgia. The inhabitant of the East Georgia was increased after the Shah-Abas’s ruing invasions. The Shah began to settle the Turkish tribes on the places where Georgians used to live before. The Leks also benefited from this fact. They began to settle down in Kakheti and began to rob Georgians. Some time ago, (in 1605) the Shah took the ancient Georgian territory from the king Aleksandre of Kakheti and created-Elisu State from it. It ruined the east border of Georgia and the way was open for different people to attack Georgia.

Azerbaijan (Albania) was the first from the neighbors of Georgia to by under the Muslim influence in the nineteenth century and it could not be reliable for us anymore. The only Christian country was Armenia in the south but it had lot s the status of state and it could not be a reliable friend.

After conquering the Astrakhan State by Ivane the fourth the furious, Russian became a neighboring of the Caucasus. Russia united around the Moscow began to find friends in the Caucasus. The Kakheti kingdom was the first one who had friendly relations with Russia and Russia began to trade with silk with the Ganja and gained a great benefit from it. This road went through Dagestan. The ruler of Dagestan was under the influence of Ottomans Sultan ad he ordered to the armed groups of Dagestan to ruin and fight against the border parts of Kakheti. That is why Kakheti was interested in Russia coming to the North Caucasus. If Russia put its army in the North Caucasus, Dagestan would be could avoid its aggression easily.

The activity of Russia annoyed Ottomans and Dagestan as well as Persia.

The united interest of Russia, Persia and Ottomans in the North Caucasus in the eighteenth century tensed their relationships. Georgia appeared in the centre of these events.

The above mentioned facts made influence on the best neighbors- Kartli-Kakheti and the people of the North Caucasus. They were enemies. There are some main reasons to pay attention:

a) The Ottomans Empire started to grow quickly in the fifteenth and in the sixteenth centuries which was caused by the reform in the military sphere. The rulers refused the traditional way of gathering the army that was based on taking the soldiers from the Vilaiet. (Mainly from the high and middle level of inhabitants), slaves and hired army.

The main part of the army became so called "Janichari". They were trained physically and with their soul in the military school and they were professional soldiers. These military schools were filled with the boys taken as slaves in their childhood. The best place for taking such "material" was the Caucasus and the transporter of the material was Dagestan.

In Egypt there was a great demand for "Mamluks" taken from the Caucasus in the South of Ottomans. The price of Georgians was high there.

There were lots of "Gurjs" in Iran too. It is known that the majority of Georgians at the shah's palace were the people taken from Georgia as slaves or the people run from Georgia in the sixteenth and in the seventeenth centuries.

b) The people of the North Caucasus were surrounded by the Christian countries after establishing the Russian Empire influence on Georgia. They could not get used to this fact easily because they had different religion and they were the mountain inhabitants loving their freedom. They understood that their turn would come after conquering Georgia.

c) The increase of the Russian Empire in the south caused to shorten the influence of Ottomans so "the Brightening Porta" helped the groups of the mountain inhabitants of Dagestan to fight against Georgia.

d) There was the same situation in the south-east to Georgia where the increasing Russian interests and the interests of Parsia were crossing each other and Parsia answered this fact with aggression.

e) After choosing Russia by the king of Kartli-Kakheti, Iran and Ottomans worked in “Unisoni” against our country and the Akhaltsikhe Sapasho having the same belief.

Shah and Sultan considered Georgia to be their property and they could not get used to having the third one.

f) Because of the Geographical conditions of the North Caucasus because of the severe climate conditions, small ground and having very little harvest, ruining the territories, taking the things and slaves was the main business for its inhabitants. Despite having a great risk of losing their lives, the inhabitants of Dagestan came to Georgia with the same joy to take things from here and fought as hired soldiers on the Georgian side.

It is to be noted that the social-political situation of that time in Georgia (the divided country, the low level of economic development, having no permanent army and so on) created suitable conditions for the Leks’ inventions in Georgia to take slaves or different things and did not give opportunity to solve this problem. It was enough to change any conditions (e.g. In the 70s of the eighteenth century the Erekle II united the Saamilakhvro - Sabaratioano, began mining, created “the Morige Jari”(the army on duty)that the benefit was easy to notice and number of the Leks’ invasions decreased immediately.

The Liezghian incursions decreased the opportunities of the Georgian Army and the Georgian kings were often made to avoid the military actions on the south territories of their country or keep the main part of their army to defend their back.

The safety and strength of the country was in its union. The Georgian court understood this fact, but the enemy understood it as well. So as soon as the ability of uniting the state occurred they started to act. The Georgian court, which was forgotten by the Europe, decided to connect all its hopes with Russia. The large and strong Christian country benefited from this fact.

The king Erekle II found out the result of it on himself at the end of his life. Finally, he was convinced that Russia which always

pretended to protect our country, only fought for its purposes and not for saving Georgia. Erekle understood that Russia wanted Georgia not to be strong and able to solve the problem of “Lieki noba” itself. It wanted Georgia to be weak and asking Russia for help. So when the Georgian kings and ambassador asked the Russian Empire for help, they always answered that they were busy. The Empire always managed to show that Russia could solve problems and not Georgia.

The second chapter: Liezghian incursions in Kartli-Kakheti (the 30s of the eighteenth and nineteenth centuries). The chapter is divided into three semi-chapters. The Liezghian incursion from the beginning of the eighteenth century to the end of the 40s is discussed in this chapter.

The social conflict of the beginning of the century is analyzed and the so called “Mkreloba” (making people change their place) by Vakhtang Janishin which was followed by some negative reactions, the attempt of Vakhtang Janishin and Davit Imam-Kuli-Khan to stop the Leks’ expansions. The process of “Galekeba” (making the Leks) and the escaping process of the inhabitants of being bothered by the land owners. From the letters of Davit II Imam-Kuli-Khan and Vakhtang VI, we find out that Kartli is not able to fight against “Lieki noba” and the activities of Vakhtang VI were not successful.

“Osmaloba”- The ottomans Turks’ domination started in Kartli after Vakhtang’s going out to Russia. But the Liezghins did not stop robbing Kartli-Kakheti. In 1727-35 the rulers of Kartli-Isak-Pasha, Usup-Pasha, Osman Pasha followed them with the Georgian Army near Mtkvari, Nadarbazevi, Nichbisi, Didgori, Telatgori, Kvishkheti, Surami, Tsromi, Mejvriskhevi but in vain. The other groups of the Leks ruined and robbed Satsitsiano, Trialeti, Sabagratiano, Qiziki.

In 1735 “Osmaloba” was changed into “Kizilbashoba”-the Irans’ domination, but the situation in Kartli was not changed for better.

It was one and the same for the Leks who ruled Kartli-Ottomans or Persians. The most expectable thing was to find. Now they began to fight against Persians and Kartli-Kakheti was still a place for their robbery. They robbed and ruined Kelktseuli, Dirbi, Khvedureti, Bebnisi, Dusheti, the Algeti Gorje, Kumisi, Tsikhe-Kvabi, Soganlugi, Sakire, Ateni Castles and others.

We must note that during “Osmaloba-Kizilbashoba” the Leks were military companions for Georgia. From the twenties of the eighteenth century the history of Kartli-Kakheti is full of the fight of the Leks against Ottomans and then against Persians. Avars mainly defeated them and they ruined their government.

“Liekianoba” in the second half of the eighteenth century and the reasons for activating Avars expansion is discussed in the second semi-chapter.

Avars’ expansion became more intensive in 1754-1760. The whole country was full of their groups. Besides lots of small fights, the ruler of Khundzakh- Nursal Beg was able to gather an army, he persuaded all the inhabitants of Dagestan to go to Kartli-Kakheti to take lots of things from here.

But he was defeated twice (once near Mchadijvari in 1754 and then near Kvareli in 1755). So he chose the chosen way to hide in woods and gorges and rob the villages of Kartli-Kakheti.

The Russian government sent the Captain Otar Tumanov to study the situation in Kartli-Kakheti in 1754-56 who wrote about the Leks’ fight.

According to his report to the Russian foreign affairs committee, the Leks had come to Kartli-Kakheti fifty-two times for five months (from the 30th of June in 1754-to the 1st of December in 1754) and had killed 145 women and men, had taken 227 of them as slaves and had taken 620 kettles.

There was success as well. Besides the fights near Mchadijvari and Kvareli, there were fights near Skra and Gartiskari (1756) Kvishkheti and Mchadijvari (1757) Avnevi, Tskhinvali and Atotsi (1758). Erekle- Teimurazi defeated the Leks’ rulers- Kokhta and Chonchol – Musa. But the constant fight weakened Kartli-Kakheti.

What were the reasons of acting the Liezghian incursions in the 50s of the eighteenth century? We think that there were some reasons for this:

- 1) The hard economic situation in the West Caucasus in the mentioned years. The huge part of the population had no food and had to fight and rob others to get food.

- 2) Social questions are also connected to the economic situation. The rulers of Dagestan made the Leks to rob Georgia to make their financial situation better.
- 3) After defeating Aji-Chalabi by Erekle- Teimurazi convinced Turkey and Dagestan that the father and his son were not strong enough to fight as it seemed.
- 4) The visit of Atanase Amilakhvari and Svimon Makashvili in Russia went in Vain (1752). Dagestan – Ottomans thought that the interests of Russia and Georgia “were not coinciding, they were different”. So they were sure that their relationship would not become difficult if they ruined Kartli-Kakheti.
- 5) In the 50s of the eighteenth century “Osmaloba-Kizilbashoba” was no more problem for Kartli-Kakheti. If the enemies of Dagestan were Ottomans and Persians, now weak Kartli-Kakheti was under their government and nobody was to fight.
- 6) The supporting factors of “Lezginism” were in Georgia. After lots of fighting and robbery there was no food in Georgia and slaves were sold very often.

Teumuraz II visited Russia (1760-1762) to solve this problem but in vain. Russia became more active in the Caucasus at the end of the 60s. It planned to fight against Ottomans and the positions of Imereti and Kartli-Kakheti was important for Russia. The Russian Empire had the support of Imereti. Russia was not sure that Kartli-Kakheti would fight against Turkey because Erekle only wanted to save Kartli-Kakheti from the Leks, he had problems with Turkey.

Russians had serious doubts. The peaceful situation was in Kartli-Kakheti in the 60s of the eighteenth century, if we compare this period with the 50s of the same century. Erekle managed to defeat the Georgian rulers who helped his enemies he also defeated some rulers of Dagestan he also paid to some of them to support him. The country was only bothered by some fights from the Leks. But Georgian court managed mainly to defeat them.

The avalanche of Kuchuk-Kainarji ruined Erekle’s hopes and he started to make closer relationships with Ottomans. The king sent Giorgi (Mirza Gurgina) Enakolopashvili as his ambassador to Istan-

bul. Having positive relationships with Ottomans helped Erekle to solve many problems. He took some Greeks from Anatolia (Guimish-Khanedi) who knew mining with the agreement of Ottomans' ruler. He made Ores of Akhtala- Alaverdi work and increased the income of the country.

The problems were solved with the Suleiman Pasha of Akhaltsikhe. Omar-Khan also wanted to have close relationships with Erekle and he owed him to be on his side.

The relations of Kartli-Kakheti with Ottomans were not acceptable for Iran and Russia. Kerim-Khan asked the countries under Iran influence to fight against Erekle. But his death in 1779 put out deranged these plans. Russia sent one of the fighter for the Georgian court- Alexandre, Bakari's son (the grandson of Vakhtang VI) who was supported by Russia as well Iran.

Erekle's situation was still difficult because Alexandre had many supporters in Kartli. The king of Kartli-Kakheti tried to solve the problem by connecting to the Empire. He sent his ambassadors to Venice and the Empire of Austria to get their support in 1781 and 1782 but no one got there because of the desire of the Empire.

Erekle tried to ask the Pope of Rome for help. But there was no real result. The idea of settling some people from Kabardo to Georgia went also in vain. This fact could increase the country's ability to defend itself. Erekle had to make a decision. Georgia could be conquered by Iran or Ottomans, or it should ask Russia for protection. The second perspective was less cruel according to the ideas of that period. Erekle signed on the document of "Promise of Friendship" in the castle of the North Caucasus in Georgievski. It seemed that according to this document Georgia benefited from it more than Russia.

There was a great fear caused by Russia's coming to Georgia in the West Caucasus because this great military force was near them now and it would try to conquer them too. This danger united the tribes of the West Caucasus.

Ottomans made an obvious or not obvious war against Russia in the Caucasus and asked the inhabitants of the West Caucasus, Suleiman pasha of Akhaltsikhe, Omar-khan and other rulers to defend their religion.

In the same year, in 1783 Erekle asked the Empire of Russia to make a fight to Tchar-Belakani but his ambassador –Garsevan Chavchavadze informed him about the negative answer with the secret letter on the 5th of December. Russians confirmed Erekle that they had some serious victories in the fights against Avars and the affair of sending them away from Georgia was only the affair of future. They didn't give away a chance to increase the role of Russia in the fights against Avars and to decrease the role of Georgians.

The mentioned fact is proved by the fight near Kvemochala on the 10th of April in 1785, where the fifth against 2000 Turkeys and the Avars was described by the Russian author –Petre Butkov, who wrote that the victory was caused by participating Senenbergi and 200 Egers and he denied the fact of participation of 500 Georgians in the war. However, the existing documents prove Georgians participation in the war which could not be unknown for Butkov.

The Khundzakhi's ruler-Omar khan ruined Georgia after the Kvemochala fight he took over 20thousand fighters of the Liezghins and came to Georgia by Kakheti boarder in 1785. He ruined the factories in Akhtala-Alaverdi built by Erekle. He ruined Kvemo-Kartli, Vakhani, took thousands of slaves, money, kettle and want back only with the promise of giving him some contribution every year.

The owed countries were against giving contribution to Erekle. The main factor of having money-the factories of Akhtala- Alaverdi were ruined and there was no any income anymore. Some nobles who were unsatisfied by the king's politics ran to Akhaltsikhe Pasha and came back with the Leks to ruin the country. Ottomans also made the situation harder. Their ruler took every chance and used lots of money to change Erekle's orientation towards Russia with Suleiman Pasha of Akhaltsikhe's help.

The Russian historians believe that the difficult situation existing in Kartli-Kakheti in the 80s of the eighteenth century was Erekle's fault. E.g. V. Poto thinks that the crisis of the country is caused because of the fact that the king of Kartli-Kakheti did not take any necessary measures to defend the country. Two Russian unions could not defend Georgia in such situation. Because of this fact Potiomkin decided to come to Georgia and told Erekle angrily that he would take the Russian army away from Georgia, if the king did not

take all necessary measures. So Erekle had to form the local police to protect the territories near the border from Avars.

In fact the existing documents prove that the situation was different. We believe that the above mentioned fact is not the result of taking into consideration different “documents” without knowing whether they were right, it was a provocation what was used to show that Erekle had no ability to cope with the difficulties and Russian’s interference in the domestic affairs of Kartli-Kakheti was necessary.

The situation was especially tensed after Erekle’s death when George XII had to hire over 5 thousand Avars to fight against his step-mother and step-brothers annually. “Liekianoba” in Kartli-Kakheti after establishing the Russian government (from the beginning of the nineteenth century including the 30s) is discussed in the third semi-chapter. After conquering the East Georgia, the problem of the Liezhgian incursions was to be solved by Russia itself.

The Empire was still ready to defend the nation with the same religion though with a simple reason Russia was forced to solve the problem of Char-Belakani with a fight. Russia helped the country which was under their patronage till 1801, but after 1801 it helped the country which was a part of it. St. Petersburg used the secret point of the Georgievski document which made Russia to unite Georgia and its historical territories.

Russia had never used this point when Georgia was independent but now the situation was quite different. The Empire thought that it was time to think about uniting these territories. It was easy to explain. Russia was increasing while uniting the Georgian territory. The first question was to take Char-Belakani because it was the former Georgian territory.

The second question: Russia had farther going future plans. It was going to start a war against Iran and Ottomans and it would get a suitable place in the south Caucasus with getting the former Georgian territories if it won. And the third question: Russia could not start a war with Iran and Ottomans without conquering the aggressive Char-Belakani.

The main place of attacking Kartli was still Akhaltsikhe for Dagestan. They came and robbed the inhabitants with the pasha’s help. Soon Russians felt the difficulty of “Lezginism”. Despite the

Russian Generals treat, in Kartli-Kakheti 300 families were destroyed or sold as slaves in Akhaltsikhe annually by Avars' income. From the Russian officials' writing we find out that Avars' invasions had intensive character in Kartli-Kakheti in 1801-1803 and this fact was supported by the Akhaltsikhe Pasha and Istanbul behind him.

We think that there were some serious reasons why Russia decided to conquer Char-Belakani. As it was already mentioned Russia was going to start a war against Iran and it was not suitable for Russia to have an aggressive and "irreconcilable" Dagestan behind was dangerous for it. The second fact is that to avoid Avars robbery in Kartli. It was always necessary to have additional military force in the back what was unsuitable for the Empire.

And the third-Russian authorities had a doubt the Georgian peasants and even nobles, who had oppositional feelings towards Russia, could have some sympathy towards the people of Char-Belakani and Avars. These facts made Char-Belakani especially important. Guliakov conquered Char-Belakani wholly at the end of April. According to the document the Leks had to give Russians 1100Litre (=3520kg) silk. However, Avars ruined their promise and went to rob Georgia from two sides.

Despite the Russian authors' prove Avars' invasions did not decrease, it increased in the first tenth of the nineteenth century. The "main" thought of the rulers: Tsitsianov, Gudovich, Tormasov, Pauluch-Rtishev, Ermolov was fight against the people of Dagestan and Char-Belakani. The question of Char-Belakani was solved by Russia after the war against Turkey in 1828-1829 and after conquering Akhaltsikhe. The Charels understood that there was no point in fighting. On the 26th of February in 1830 the rulers of Tali, Mukhakhe, Jinikhi, Katekhi and Belakani visited Paskevich and informed him about giving in. Russia made the conquered Char-Belakani a separate region in 1842, then in 1844n Russia changed it into a military region and gave it to Tbilisi Gubernia to govern. In 1860 the military region of Zakatala Okrug was taken into the Dagestan region and the Ingilos were still separated from Georgia by force.

In 1883 the military government was abolished but the "Zakatala Region" was not returned to the "Tbilisi Province". This historical unfairness was somehow changed in the ears of independence of Georgia

(1918-1921) when “Samusulmano Sakartvelo” (The Mosley Georgia) or the Zakatala region (with the Batumi region) entered the territory of Georgia with the autonomy according to the constitution of Georgia in 1921. But after conquering Georgia by Russia the Zakatala region with the other territories (4553 square kilometer with 92/600 inhabitants) was given to Azerbaijan according to the decision of the central-executive committee (Tsaki).

The military defense system of Kartli-Kakheti against “Liekianoba” is discussed in the third chapter which consists of two semi-chapters: 1) the military-administrative activities for defending the country and 2) fortification buildings.

All the reform made by Teimuraz II and Erekle II (“Samdevroebi”, “Morige Jari”, ”Nokari”, “Daqiravebuli Jari”, reconnaissance system, mining reform, artillery reform, production of the gun powder.), the clericals participation and role in the defense system of the country, the problems existing in realization of the reforms, etc.

The changes in the structure and the form of the defensive buildings what was necessary against the Leks invasions (to build the castles and walls in the inhabited places to change square forms into round ones, to produce a great number of places where lime was made, to establish Minbashes (rulers of castles and Melikebs (rulers of towns) right and duties. Erekle’s great part in these things, etc) is analyzed the second semi-chapter.

The difficult social-political and economic- demography situation caused by “Liekianoba” for Kartli- Kakheti is discussed in the fourth chapter. The situation caused by Avars’ robbery lasting for a century in every part (Satsitsiano, Samukhranbatono, Saamilakhvro, Samachablo, Sabaratiano, etc) is discussed.

This part of dissertation is based on the information found in the national history archives and in the national centre of handwriting and it is shown how this question was painful for our country e.g. Abrama Kupradze of Martkopi spent eighteen years as a slave, Paremuza Buziashvili, from Ruisi spent twenty years as a slave, Datuna Laradze spent thirty-Five years as a slave. In 1765 the whole village of Noste changed its habitat with “a bad reason” and went to live in the Ksani gorge. In 1732-1735 the peasants of the village Khandaki left their habitat and went to another place with the same reason. There were

some cases when the people had to leave their homes and go to live in Avars' slavery. Sometimes they went with their families for several times and so on.

The activities for changing the situation which were carried out by the court lasted only for a short period and it was a short time relief for the population.

“Liekianoba” stayed as the incurable cut for Kartli- Kakheti. Finally, both sides lost. Though Avars' robbery was to change hard economic conditions for Dagestan it was not possible to develop any economic processes there. This process weakened Georgia and Dagestan politically. The northern neighbor benefited most of all. First, Russia conquered Georgia and then Dagestan and the North Caucasus. The Empire solved the problem of Liezgian incursions with Georgian's help.

The final parts of the dissertation are maps “Transcaucasus in XVIII century”, “The main directions of Avars' invasions in Kartli- Kakheti”, “Liekianoba” in Kartli (XVII-the 30s of XIX), “Liekianoba in Kakheti (XVII-the 30s of XIX)”, “Samdevroebi” of Shida Kartli according to the Erekle II's Order” and “the alarm system of the main castles of Kartli- Kakheti in XVII century”, made by the author.